

**TÖRTÉNETI EMLÉKEZET ÉS
RENDSZERVÁLTÁSOK.
HATALMI ÉS POLITIZÁLÁSI ALTERNATÍVÁK
A 20. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON**

Város és vidék

A KÖTET SZERKESZTŐI:

**BARTA RÓBERT
CSISZÁR IMRE**

Debrecen, 2020.

A Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének kiadványa

A kötetet lektorálta:

KEREPESZKI RÓBERT
tanszékvezető egyetemi docens

A kötet támogatói:

Debreceni Egyetem Történelmi Intézet
Hajdúnánás Város Önkormányzata

Nyomdai előkészítés:

H. Balázs Zsuzsanna

Borítóterv:

Pintér Zoltán Árpád

ISBN 978-963-490-248-5

Nyomta a Kapitális Kft., Debrecen
Felelős vezető: Kapusi József

TARTALOM

Előszó	7
--------------	---

KEREPESZKI RÓBERT

„Túl sok jelölt egy összeomlott trónra...” – A két háború közötti magyar királykérdés megoldásának alternatívái	9
---	---

PÜSKI LEVENTE

Az ellenforradalmiság jegyében: nemzetgyűlési választások a Hajdúságban és Debrecenben 1920 nyarán	51
---	----

PINTÉR ZOLTÁN ÁRPÁD

Az 1919-es válságév és az ellenforradalmi rendszer kiépülése Karcagon	77
--	----

UZONYI ANITA

Új generáció az 1918 utáni külügyi szolgálatban – Újpestery Elemér pályája	117
---	-----

NYAKAS MIKLÓS

Fráter Tibor naplója katonai szolgálatának idejéből az első világháborúban	135
---	-----

KALÓ JÓZSEF

Az étlapon felkínált hadsereg. A magyar 2. hadsereg frontra küldését eredményező tárgyalások	217
---	-----

SZONDA ISTVÁN

„Megyünk Isten tudja hova.” Timár Máté versei és
jegyzetei a fogságból (1944–1946) 239

BRÁDA FERENC

Barankovics István alternatívája – „modus vivendi” vagy
reálpolitika 257

CSISZÁR IMRE

A szocialista agrárszerkezet felbomlása és a
rendszer váltás 275

PALLAI LÁSZLÓ

Közép-Európa fogalmi értelmezései az 1980-as évek
magyarországi ellenzéki mozgalmában 293

A kötet szerzői 311

KEREPESZKI RÓBERT

**„TÚL SOK JELÖLT EGY ÖSSZEOMLOTT TRÓNRA...” –
A KÉT HÁBORÚ KÖZÖTTI MAGYAR KIRÁLYKÉRDÉS
MEGOLDÁSÁNAK „ALTERNATÍVÁI”¹**

BEVEZETÉS

„*A magyarországi királykérdés csaknem annyira bonyolult, mint Einstein relativitás-elmélete*”. Ezzel a kissé talán szarkasztikus, ám lényegre tapintó mondattal kezdődött egy washingtoni napilap 1930 augusztusában megjelent véleménycikke, ami a magyarországi belpolitikai viszonyokat foglalta össze.² Egy laikus külső szemlélő számára – főleg a tengerentúlról nézve – csakugyan ellentmondásosnak és nehezen értelmezhetőnek tűnhetett az az – 1920-ban még – „ideiglenesnek” szánt, ám a két világháború közötti korszak egészére állandósult „király nélküli királyság”,³ ami Horthy Miklós kormány-

¹ A tanulmány a NKFI K 120197 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a K_16 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

² Boy Fights for a Throne. The Sunday Star (Washington D.C.), August 17, 1930. 3.

³ A terminus technicus egyébként nem egyedi, alkalmazták a 18. században történt első felosztása kapcsán Lengyelországra vagy az 1947–1975 közötti Spanyolországra, ami több szempontból is a magyarhoz hasonló párhuzam. A kifejezés önellentmondásossága abból következett, hogy Magyarország államformája a két világháború között monarchia volt, aminek élén a király „helyettese”, majd az 1921-es trónfosztás után az államfő intézményének „megjelenítőjeként” a kormányzó állt – kodifikáltan is provizórikus jelleggel. Azonban – ahogy Takács Péter nemrég találóan megfogalmazta – „*a monarchia a folyamatosság államformája, a provizórium pedig ideiglenes, átmeneti állapot*”. Takács Péter: A király nélküli királyság. Jogtörténeti Szemle 19. (2017) 3. sz. 81–82.

zová választása (1920) és az utolsó király, IV. Károly trónfosztása (1921) után kialakult.

Az ún. „királykérdés” kiindulópontja az Osztrák–Magyar Monarchia első világháború végén történt összeomlásához kötődik, amikor IV. Károly az 1918 novemberében kiadott eckartsau-i nyilatkozatával lemondott az államügyek intézésében való részvételéről és visszavonult. Az ezt követő egy évben két olyan államforma (a polgári demokratikus elveken alapuló – akkori szóhasználattal – „népköztársaság” és a kommunista tanácsköztársaság) következett, amikben az államfő személyének kérdése – a rendszerek jellegéből adódóan – nem okozott politikai konfliktusokat. Az 1919/20-as ún. „ellenforradalmi” időszakban azonban újabb rendszerváltozás történt, amelynek egyik eredménye a királyság államformájának visszaállítása lett. Ez két táborra, a Habsburg IV. Károly, majd az ő 1922-ben bekövetkezett halála után fia, Ottó trónigényét támogató, elsősorban az arisztokrácia tagjaiból és egyházi vezetőkől álló legitimistákra, illetve a restaurációt elutasító, társadalmilag rendkívül vegyes ún. szabad királyválasztókra osztotta a magyar belpolitika résztvevőit.

Ekkor a nemzetközi körülményekre és a zilált belpolitikai viszonyokra való tekintettel az államfői pozíció betöltésének problémájára az a sajátos megoldás született, hogy Horthy Miklós személyében kormányzó került az állam élére, a trón pedig betöltetlen maradt. Inentől kezdve – ugyan változó intenzitással, de gyakorlatilag végig a korszak folyamán – mind a hazai, mind a külföldi sajtó számára permanens témával szolgált az a tény, hogy a korabeli Európa szívében egy királyság létezik – koronás uralkodó nélkül, sőt, élénk érdeklődést volt tapasztalható a kontinens számos országának diplomáciai életében is.⁴ De a magyar trón birtoklásának kérdése nem került el az európai arisztokrácia köreinek figyelmét sem, ami még akkor is fontosnak számított, ha az egykor szebb napokat látott magyar korona az adott korban az „uralkodás” szempontjából nem feltétlenül a legvonzóbb vagy a legkönnyebb perspektívát jelentette (volna) egyik

⁴ Vö. *C. Douglas Booth*: The Political Situation in South-Eastern Europe: I. Hungary and Jugoslavia. *Journal of the Royal Institute of International Affairs* 8. (1929) No. 4. 325–326.

dinasztia számára sem. E tényezők miatt a betöltetlenül hagyott királyi méltóság – olykor még a Balkán békéjét fenyegető problémaként is⁵ – több meglepő elképzelésre adott lehetőséget nemcsak a hazai, hanem a nemzetközi politikában is. A trón betöltésére irányuló törekvéseket a hivatalos magyar kormánypolitika a nyilvánosság előtt végig a korszak folyamán azzal igyekezett rövidre zárni, hogy a királykérdés megoldása „nem aktuális”, amivel nyilvánvalóvá tette, hogy nem kíván kockázatos „kalandor” tervekbe belebonyolódni (még ha a „színfalak mögött” a nagy terveket szövögető miniszterelnökök, ambiciózus diplomaták, politikusok – ahogy látni fogjuk – sosem hagyták „kihűlni” a kérdést).⁶

Jelen tanulmány alapvetően két kérdéskör megválaszolását tűzi ki célul. Egyrészt – a korábbiakban elmondottakból következően – azt, hogy kik és miért jöhettek szóba „lehetséges alternatívaként” a

⁵ Vacant Throne of Hungary Stirs Intrigues Threatening Balkans. New Britain Daily Herald, July 11, 1930. 18.

⁶ Az elmondottakat jól visszatükrözik egy 1937 tavaszán megjelent szarkasztikus hangvételű publicisztika, miszerint: „A magyar királyi trón problémájáról itt-ott elhangzó vélemények csodálatos egyöntetűséggel kanyarodnak vissza az időszerűtlenség ismételtetéséhez. Ez az időszerűtlen királykérdés folytonos kedélyhullámzást vált ki bizonyos hatalmaknál. A királykérdés olyan időszerűtlen, hogy az egyik nagyhatalom formálisan fenyegetődző hangon részletezi a királykérdés felvetésének súlyos következményét. A közép-európai sajtó tekintélyes részét állandóan foglalkoztatja az időszerűtlen királykérdés. Nyugat-Európa legnagyobb tekintélyű lapjaiban hitelesnek látszó híradások jelennek meg a magyar királykérdés eshetőségeiről, a restauráció szükségességéről és a nézeteltérésekről, amelyek e tekintetben Magyarország szempontjából igen fontos, nagy államok között adódtak. Úgy látszik, bármely időszerűtlen is a magyar királyi trón sorsának rendezése, Anglia, Franciaország, Olaszország, Németország, a kisantant-államok és ezeken túl az egész világ közvéleménye és diplomáciája és sajtója állandóan visszatér erre a problémára. Valahogy ezek a nemzetek nem akarják tudomásul venni, hogy a királykérdés időszerűtlen. Sőt, a milliós példányszámú lapokban lenyomatott tényállás szerint a királykérdés egyike a fároszoknak, amelyeknek a fényjelzésein keresztül rengeteg vezeték kapcsolja be Magyarországot a világpolitika áramlásába.” Berényi Sándor: Ottó király „időszerűtlen” trónja. Közgazdasági-Közlekedési Tudósító, 1937. április 21. 2.

magyar királyi méltóság betöltésére, illetve azt, hogy ezeknek a trón-szerzési kísérleteknek milyen realitása lehetett. Látni fogjuk, hogy ezek a törekvések a külföldi arisztokráciával fennálló – gyakran elég szövevényes – kapcsolatoktól elválaszthatatlanoknak bizonyultak. Másrészt pedig arra keresi a választ, hogy az alapvetően legitimista magyar arisztokrácia hogyan fogadta ezeket a „terveket”, voltak-e olyan főnemeselek, akik nem IV. Károly, majd Ottó mellett exponálták és reprezentálták magukat, esetleg szóba került-e magyar arisztokrata „jelölt” a trónra, és emögött milyen motivációk húzódhattak meg.

A LEGITIMISTÁK ÉS A SZABAD KIRÁLYVÁLASZTÓK POLITIKAI MOZGÁSTERE

Az 1920-as évek legelején a „királykérdés” vonatkozásában kialakult két egymástól jól elkülöníthető csoport közül a legitimistákkal, azok céljaival, jogi és politikai érvrendszerével a korábbi szakirodalom már részletesen foglalkozott.⁷ A saját egykori társadalmi és politikai tekintélyében, illetve befolyásában bízó legitimista arisztokraták és katolikus egyházi vezetők az említett eckartsau-i nyilatkozat ellenére IV. Károlyt, illetve később annak fiát, Ottót tartották a magyar korona jogos birtokosának. Egyrészt azért, mert a kiegyezést követően miniszteri ellenjegyzést követelő királyi nyilatkozatot az ellenjegyzés hiánya miatt érvénytelennek tartották, másrészt pedig azért, mert – ahogy több száz éven át – ezt a családot tekintették a területileg egységes magyar állam szimbólumának.⁸

⁷ A vonatkozó szakirodalomból – a teljesség igénye nélkül – lásd *Szalai Miklós*: Ifjabb Andrássy Gyula élete és pályája. MTA Történettudományi Intézete, Bp., 2003. 153–182.; *Békés Márton*: A legitimisták és a legitimizmus. In: A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948. Szerk. Romsics Ignác. Osiris Kiadó, Bp., 2009. 214–242.; *Fiziker Róbert*: A legitimista gondolkodók és a nagyvilág. A Lajtán (és az Óperenciás tengeren is) túl. Múltunk 58. (2013) 3. sz. 145–167.; *Kardos József*: A Szent Korona-tan és a legitimizmus. Gondolat Kiadó, Bp., 2012. 63–95.

⁸ Fontos megjegyezni, hogy a katolikus egyházi vezető elit exponáltsága miatt a „királykérdés” összefüggött a korszak egyik Szekfű Gyula által is azonosított po-

Az általuk legitimnek tekintett uralkodó trónra juttatását azonban több tényező is akadályozta. A legsúlyosabbak a nemzetközi körülmények voltak. A környező kisantant országok (Románia, Jugoszlávia, Csehszlovákia), de az európai nagyhatalmak (köztük elsősorban Franciaország) is számos alkalommal deklarálták, hogy nem tűrik a Habsburgok visszatérését, és akár katonai úton is hajlandók ezzel szemben fellépni (utóbbinak leginkább IV. Károly 1921-ben történt két visszatérési kísérlete⁹ idején adtak hangot). Ám azt is érdemes megjegyezni, hogy az európai politikában nemcsak ellenlábasai, hanem pártfogói is akadtak a Habsburgok visszatérésének. Az 1922-ben elhunyt IV. Károly özvegye, Zita igyekezett minden lehetséges követ megmozgatni fia, Ottó magyar királlyá koronázása érdekében, ezért a korszak folyamán sorra látogatta az európai dinasztiákat. Ez mindig élénk érdeklődést (és ezzel együtt – Ottó lehetséges megházasítása miatt – gyakran vad találgatásokat¹⁰) váltott ki, ezalatt pedig maga Ottó egy kifejezetten meggyerő, intelligens és világlátott fia-

litikai-társadalmi törésvonalával, az ún. katolikus-protestáns konfliktussal, regionálisan nézve pedig az ország (főképp protestáns) keleti és nyugati (katolikus) részének ellentétével. *Szekfü Gyula*: Három nemzedék és ami utána következik. ÁKV-Maecenas, Bp., 1989. 427–434.; *Carlile A. Macartney*: Magyarország. Révai, Bp., [1936.] 42–59.; *Gergely Jenő*: A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945. ELTE-Újkori Magyar Történeti Tanszék, Bp., 1997. 105–120.; *Romsics Ignác*: Magyarország(ok) a két világháború között. In: *Uő*: Történelem, történetírás, hagyomány. Osiris Kiadó, Bp., 2008. 75–80.; *Kerepeszki Róbert*: A Vitézi Rend 1920–1945. Attraktor, Máriabesnyő, 2013. 71–73.

⁹ IV. Károly visszatérési kísérleteinek háttéréről és körülményeiről lásd *Gratz Gusztáv*: Magyarország a két háború között. Osiris Kiadó, Bp., 2001. 51–124.; *Ablonczy Balázs*: Teleki Pál. Osiris Kiadó, Bp., 2005. 195–202.; *Romsics Ignác*: Bethlen István. Politikai életrajz. Osiris Kiadó, Bp., 2005. 185–205.; *Speidl Zoltán*: Végállomás: Madeira. Királykérdés Magyarországon, 1919–1921. Kairosz, Bp., 2012.; *Ormos Mária*: „Soha, amíg élek!” Az utolsó koronás Habsburg puccskísérletei 1921-ben. Baranya Megyei Könyvtár, Pécs, 1990.; *Kerepeszki Róbert*: A budaörsi csata emlékezete és a királykérdés a két világháború közötti egyetemi ifjúsági mozgalmak politikai gondolkodásában. Múltunk 56. (2011) 3. sz. 36–63.

¹⁰ Pl. Royalists to Discuss Mating Of King Otto. The New York Times, June 17, 1931. 37.

talemberré serdült, és pártfogókra lelt.¹¹ Azonban az 1930-as években már – a kisantant országok mellett – egyértelműen a náci Németország is ellene volt a magyarországi Habsburg restaurációnak, amire a magyar politikai köröknek is tekintettel kellett lenniük.¹²

A nemzetközi körülmények mellett a belső viszonyok sem kedveztek a legitimista célok megvalósításának. Egyrészt azért, mert a mozgalom legfőbb bázisának és vezetőjének tekinthető magyar főnemesség – noha továbbra is jelentős anyagi javakkal rendelkezett – nagymértékben veszített korábbi társadalmi presztízséből. Számos szakirodalmi munka rámutatott már arra, hogy emiatt az arisztokrácia egyre inkább visszaszorult a politikai és diplomáciai életben,¹³ il-

¹¹ Ezt igazolja például a bécsi magyar követ 1936 januárjában tett jelentése, hogy „*III. Lipót belga király személyes sympathiából [sic!] élénken támogatja*” a „*királyfi trónra jutását*”. A bécsi magyar követ jelentése a külügyminiszternek. Bécs, 1936. január 17. Közli: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945. I. A Berlin–Róma tengely kialakulása és Ausztria annexiója 1936–1938. Óa. Kerekes Lajos. Akadémiai Kiadó, Bp., 1962. 72. – Habsburg Ottó életéről röviden lásd *Kardos J.*: A Szent Korona-tan, i. m. 206–217.

¹² Jól szemlélteti ezt Erdmannsdorff budapesti követ 1937. decemberi levele, amiben beszámolt egy Horthyval folytatott megbeszéléséről. Ennek folyamán a kormányzó kifejtette, hogy „*Habsburg Ottó meghívása a magyar trónra*” – a fiatalember tapasztalatlansága, illetve a családtagjainak juttatandó főispáni és egyéb pozíciók nagy száma mellett – azért sem lehetséges, mert „*egy ilyen megoldás Németország és a kisantant ellenállásán is hajótörést szenvedne*”. Erdmannsdorff budapesti követ levele Weizsäcker külügyminisztériumi osztályvezetőhöz. Budapest, 1937. december 1. Közli: A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944. Óa., s.a.r. és bev. Ránki György–Pamlényi Ervin–Tilkovszky Loránt–Juhász Gyula. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1968. 247.

¹³ *Pritz Pál*: Arisztokraták a magyar külügyi szolgálatban (1918–1944). In: *Uő*: Magyar diplomácia a két háború között. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1995. 19–36.; *Gyáni Gábor–Kövér György*: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Osiris Kiadó, Bp., 2001. 223–236.; *Püski Levente*: Helykeresés. Arisztokrácia és politika az 1920-as években. In: *Emlékkönyv L. Nagy Zsuzsa 70. születésnapjára*. Szerk. Angi János–Barta János. Multiplex Media – DUP, Debrecen, 2000. 435–454.; *Püski Levente*: Arisztokrácia a 20. századi Magyarországon (II.). *Korunk* 19. (2008) 10. sz. 97–107.; *Barta Róbert*: Egy történelmi osztály hanyatlása. Arisztokrácia és a politikai

letve – ahogy Bódy Zsombor egy néhány éve megjelent tanulmányában találóan megfogalmazta – a „hagyományos” főnemesi elit „*újabb generációjában a történelmi hivatástudat ethosa is elenyészőben volt, sokan nem érezték már kötelességüknek [...], hogy őseik miatt igényt tartsanak vezetői szerepre a közéletben*”.¹⁴ Ehhez hozzájárult az is, hogy a két világháború közötti rendszer vezető elitje ellene volt a legitimizmusnak, és bár a pártaikat, szervezeteiket nem tiltották, de – mint a „fennálló politikai berendezkedésre veszélyes tényezőket” – rendszeresen és szigorúan ellenőrizték.¹⁵ Emellett – különösen az 1930-as évek folyamán – gyakran előfordult az is, hogy a legitimizmust ellenző politikai csoportok tüntetésekkel vagy más erőszakos cselekményekkel zavarták meg az Ottó-párti rendezvényeket.¹⁶

Noha bizonyos szemszögből nézve a legitimistákkal szembenálló szabad királyválasztó tábor – látszólag – nagyobb politikai platformmal rendelkezhetett, mégsem képezett olyan egységes tábort, mint a Károly- és Ottó-pártiak. Ennek magyarázata abban kereshető, hogy ezt a sokkal képlékenyebb és heterogénebb csoportot gyakran egymással is torzalkodó-versengő személyek alkották, akik nem rendelkeztek olyan koherens érvrendszerrel és célokkal, mint a legitimisták. Igazából csak két dologban értettek egyet. Egyrészt abban, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával megszűnt az

elit 1919 után. In: Arisztokrata életpályák és életviszonyok. Szerk. Papp Klára–Püski Levente. DE Történelmi Intézet, Debrecen, 2009. 191–203.

¹⁴ *Bódy Zsombor*: Elitiek a két világháború közötti Magyarországon. Századvég 85. (2017) 3. sz. 23.

¹⁵ Pl. Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban MNL OL), K 149, 157. csomó, 1934–4–2944. Szigorúan bizalmas jelentés a Szent István Bajtársi Egyesület zártkörű táncestélyéről. Budapest, 1934. január 27.; MNL OL, K 149, 175. csomó, 1936–6–8654. Heti összesítés a jobboldali mozgalmakról. Budapest, 1936. július 31.

¹⁶ Pl. MNL OL, K 149, 154. csomó, 1933–6–8994. A m. kir. rendőrség vidéki főkapitányságának jelentése a legitimista és szabad királyválasztó egyetemi hallgatók állítólagos véres szegedi verekedéséről. Budapest, 1933. november 7.; MNL OL, K 149, 166. csomó, 1935–4–10815. A m. kir. rendőrség debreceni kapitányságának bizalmas jelentése a legitimista-ellenes tüntetésről. Debrecen, 1935. szeptember 28.

1722/23-ban elfogadott Pragmatica Sanctio „oszthatatlanul és elválaszthatatlanul” elve, és a királyválasztás joga visszaszállt a magyar nemzetre, amely – ha az idő elérkezik – szabadon választ új uralkodót magának.¹⁷ Másrészt pedig abban, hogy ennek az új királynak olyannak kell(ene) lennie, aki kapcsolataival, tekintélyével elő tudja segíteni Magyarország legfontosabb külpolitikai céljának elérését, illetve megteremti az ország belső politikai stabilitását és gazdasági prosperitását. Ezt a korszak egyik „újságíró-fejedelme”, a korábban egyébként legitimista meggyőződésű Rákosi Jenő az egyik – későbbiekben még bemutatásra kerülő – „királyjelölt” kapcsán a következőképpen fogalmazta meg 1928 őszén: *„Magyarországnak olyan király kell, aki minden kvalifikációja mérlegelése szerint legalább is olyan nagy, minő ennek az országnak a balsorsa. Király, aki hatalmával területeinket a lehetőségig visszaszerzi – ezért van junktim a revízió s a királykérdés közt. Király kell, aki az ország erkölcsi és gazdasági regenerációjának képességeiben, jellemében, és anyagi erejében a feltételeit hozza magával. Végül modern király, akinek tekintélyét nem az udvari etikett és a testőrség biztosítja, hanem az, hogy a most induló új világ számára van lelkileg, szellemileg és anyagilag felfegyverkezve.”*¹⁸ Viszont amíg a legitimisták következetesen IV. Károly, később Ottó mellett sorakoztak fel, addig a szabad királyválasztók között nem alakult ki konszenzus abban, hogy kit tudnának ilyen „ideális” új királyként elfogadni, ezért a köreikben – leggyakrabban valamelyik külföldi dinasztiaival összefüggésben – több személy neve is felmerült lehetséges jelöltként. Ez pedig – ahogy látni fogjuk – hiteltelenné tette őket, végső soron pedig inkább szűkítette a hazai és nemzetközi mozgásterüket.

¹⁷ A korabeli jogi értelmezésekhez és vitákhoz lásd még *Szabó István*: A király trón betöltése körüli viták a két világháború közötti Magyarországon. *Iustum Aequum Salutare* 2. (2006) 1–2. sz. 171–189.

¹⁸ *Rákosi Jenő*: Harmsworth királysága. *Pesti Hírlap*, 1928. október 24. 1–2. – Rákosi pályájáról lásd *Sipos Balázs*: Az (ellen)propaganda. Rákosi Jenő és a „keresztény kurzus”, 1919–1942. *Múltunk* 50. (2005) 3. sz. 3–37.

HABSBURG KIRÁLYJELÖLTEK – NEM-„KIRÁLYI” ÁGBÓL

Érdekes módon a korszak legelején és az 1920-as évek folyamán a szabad királyválasztók között is a Habsburg-család bizonyos tagjait emlegették legsűrűbben lehetséges új magyar uralkodóként. A leggyakrabban szóba került két „jelölt” – Habsburg–Lotaringiai József Agost főherceg (akit a magyar közéletben leginkább csak József főhercegnek neveztek) és Habsburg–Tescheni Albert Ferenc (a közbeszédben csak Albrecht) főherceg – egyike sem tartozott az egykori uralkodó szűkebb családi környezetéhez.¹⁹ Kettőjük közül az idősebbik, a Habsburg–Lotharingiai ház ún. magyar nádori ágából²⁰ származó, 1872-ben Alcsúton született József főherceg már a korszak

¹⁹ Érdemes megemlíteni, hogy az 1920-as évek folyamán József és Albrecht főhercegeken kívül – noha hozzájuk képest jóval ritkábban – a Habsburg-dinasztia két további tagja is felmerült magyar „királyjelöltként”. Először IV. Károly 1922 áprilisában bekövetkezett halála után cikkeztek arról a lapok, hogy a trónért való „versenyfutásba” – állítólag – bekapcsolódott a Szarajevóban meggyilkolt Ferenc Ferdinánd legidősebb fia, Hohenberg Miksa herceg, valamint az elhunyt ex-uralkodó öccse, Habsburg–Lotharingiai Miksa Jenő főherceg is. Kettőjük közül az előbbi (és támogatói köre) volt aktívabb. Az 1920-as évek közepén több sajtóhír szólt arról, hogy a Csehszlovákiában működő monarchista csoportok célja az országuk királysággá alakítása, aminek élére Hohenberg Miksát szánták volna. Ezzel párhuzamosan Ferenc Ferdinánd fia az osztrák legitimisták között is felmerült a dinasztia ausztriai restaurációja kapcsán, illetve a magyar trón vonatkozásában is szóba került az, hogy az egyébként Bécsben élő herceg „pályázik” az uralkodói címre (egyes cikkek szerint egyébként Ferenc Ferdinánd a halála előtt azt tervezte, hogy nem koronáztatja meg magát magyar királynak, ezt a méltóságot Miksának szánta, ami hivatkozási alappal szolgált a herceg és környezete állítólagos terveihez). Lásd Ottó, Albrecht vagy Miksa? Ellenzék, 1922. április 30. 6.; A legitimisták négy csoportja áll szemben egymással. Reggeli Hírlap, 1922. június 25. 5.; Szabadkirályválasztás [sic!] esetén Hohenberg Miksa herceg, néhai Ferenc Ferdinánd legidősebb fia is pályázik a magyar trónra. Miskolci Napló, 1925. augusztus 2. 4.; Habsburg Károly bitorló volt! Ottó áltrónkövetelő. Népszava, 1927. február 27. 3.; Ferenc Ferdinánd ütközőállamot akart teremteni Elzász-Lotharingiából... Magyar Hírlap, 1928. augusztus 14. 1–2.

²⁰ József Agost főherceg nagyapja, József nádor I. Ferenc császár és király testvére volt. Utóbbi Ferenc József nagyapja, IV. Károly úkápja.

kezdetén sem volt ismeretlen a magyar közéletben. Aktívan részt vett a Nagy Háborúban, 1918 őszén – ún. „homo regiusként” – ő helyettesítette és képviselte IV. Károlyt Budapesten, a Tanácsköztársaság bukása után, 1919 augusztusában pedig – az említett korábbi pozíciójára való hivatkozással – „kormányzóvá” nyilvánította magát, ám ezt csak rövid ideig (bő két hétig) birtokolhatta.²¹

József főherceg egyes források szerint a társadalom bizonyos csoportjaiban is viszonylag „közkedvelt” személyiségnek számított, amiről ő maga is meg volt győződve.²² Ezt a „népszerűséget” (és emellett a főherceg alkalmasságát, illetve képességeit) azonban több forrás is árnyalja. Például Harry Hill Bandholtz tábornok, az 1919 augusztusától Budapesten állomásozó Antant-misszió amerikai tagja összességében nem festett hízelgő képet Habsburg Józsefről. *„A főherceg maga azt bizonyította”* – írta Bandholtz az egyik emlékeztetőjében –, *„hogy mihelyt diplomáciáról, politikai kérdésekről és kormányirányításról van szó, még mindig pólyásbaba [sic!] jelleget ölt. [...] Mindent figyelembe véve alighanem egész népszerű Magyarországon, de népszerűsége sem nem olyan széleskörű, sem olyan gyökerei nincsenek, mint ahogyan azt ő képzei. Az járja róla, hogy bizalmasai félrevezették, és elhittették vele, hogy ő a magyar nép majd-*

²¹ Pályájáról lásd részletesen *Nánay Mihály*: Habsburg József főherceg. A katonai és politikus 1914–1924. Unicus Műhely, Bp., 2018.

²² Egy 1920 augusztusában keletkezett francia diplomáciai irat szerint Habsburg József az akkor legerősebb politikai erőnek számító (és nem mellesleg főleg szabad királyválasztó álláspontot képviselő) kisgazdapártban, valamint a hadseregben és a „*parasztok között*” örvendett „*nagy népszerűségnek*”. Ennek oka elsősorban az volt, hogy a „*magatartásában keresetlenül egyszerű és szabadelvű*” főherceget „*származása dacára*” nem tartották Habsburgnak, és a „*nép szemében*” olyan személyt testesített meg, „*aki mindvégig az osztrák uralom ellen [!] küzdött, és soha nem hagyta el az országot, a háborúban együtt harcolt a katonákkal a lövészárokból, és osztozott a bolsevik forradalom idején bebörtönzött honfitársai sorsában*”. Saint-Sauveur grófnak, a Schneider-Creusot-cég igazgatójának Paléologue francia külügyminisztériumi főtitikár részére készített jelentése. Párizs, 1920. augusztus 4. Közli: Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1920–1921. (a továbbiakban Francia diplomáciai iratok 1920–1921.) Szerk. Ádám Magda–Ormos Mária. Akadémiai Kiadó, Bp., 2006. 30.

*nem egyhangúlag kiválasztott képviselője.*²³ Kissé ugyan árnyaltabban, de ugyancsak óvatosságra int Habsburg József „népszerűségének” értékelése kapcsán a Budapestre akkreditált francia főbiztos, Maurice Fouchet is. Ő 1920. november elején úgy fogalmazott a hazája külügyminiszterének írt levelében, hogy a Magyarország „következő királyaként gyakorta emlegetett” főherceg „megfontolt, közepes értelmi képességű, ám előrelátó, nézeteiben inkább szabadelvű, talpig becsületes és kötelezettségeit híven teljesítő”, „ebben az országban mindig is kizárólag magyar hercegnek” tekintett személy, de ezen kívül „a vidéki lakosság meg a városi középosztály körében élvezett népszerűségének nincs is más alapja”.²⁴

Egyes források szerint Habsburg József magyar királlyá koronázásának gondolata bizonyos „ellenforradalmi” körökben már 1919 tavaszán, a Tanácsköztársaság időszakában felmerült. Kelemen Béla, a diktatúrával szemben Szegeden megalakult ellenkormány belügy-, majd vallás- és közoktatásügyi minisztere a kommunizmus alatti szervezkedéseket megörökítő 1923-ban kiadott nagyszabású – naplórészleteket, korabeli újságcikkeket, jegyzőkönyveket tartalmazó – dokumentumgyűjteményében több helyen is utalt arra, hogy a főherceg trónigényét állítólag a franciák támogatták.²⁵ Ez azonban valószínűtlen, és inkább arról lehetett szó, hogy József királlyá választásának hívei – a főherceg francia családi „vonatkozásaival” alátámasztva (József édesanyja I. Lajos Fülöp francia király unokája volt) – ezzel szerették volna megnyerni a céljuknak a szegedi ellenkormányt. A francia „támogatásnak” azonban több körülmény is ellentmondott, leginkább a háború alatti Habsburg-ellenes francia politika.²⁶

²³ *Harry Hill Bandholtz: An Undiplomatic Diary by the American Member of the Inter-Allied Military Mission to Hungary, 1919–1920.* Columbia University Press, New York, 1933. 25.

²⁴ Fouchet budapesti francia főbiztos Leygues francia miniszterelnöknek és külügyminiszternek. Budapest, 1920. november 6. Közli: Francia diplomáciai iratok 1920–1921, 105–106.

²⁵ *Kelemen Béla: Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez (1919).* Naplójegyzetek és okiratok. Szeged, 1923. 174, 223, 225.

²⁶ Kelemen szerint a szegedi ellenkormány miniszterelnöke, gróf Károlyi Gyula József főherceg francia támogatottságát „már magában merő lehetetlenség-

Ebben némi változásra nem 1919-ben, hanem inkább 1920-ban látszott esély, amikor Georges Clemenceau-t új miniszterelnök váltotta fel, és elindult egy óvatos magyar–francia közeledés is.²⁷ Az ekkoriban több kormányváltás miatt bizonytalan francia belpolitika a nemzetközi kapcsolatokra is hatást gyakorló ingadozásaival alighanem József is tisztában volt, amit alátámaszt az, hogy nem sokkal később a Magyarországon tartózkodó francia diplomatákat személyesen igyekezett maga mellé állítani. Fouchet főbiztos a már idézett 1920. novemberi levelében részletesen kitért a főherceggel folytatott beszélgetésére is, ami során a diplomata számára „*egyértelműen kiderült, miféle becsvágy fűti*” Józsefet. Fouchet szerint a főherceg a következőképpen fogalmazott: „*úgy vélem, hogy ebben az országban csak akkor lesz újból rend, ha a királyi hatalmat visszaállítottuk. Csak a királyi hatalom lesz képes az országot a jövőbe vezető úton elvezetni. És vajon ki legyen a király? Habsburg király kell, mert mást nem akarnak az emberek. A legtöbben rám gondolnak. A nép, főleg a vidéki lakosság engem akar. Sok főnemes, persze nem mind – a legitimitás elvére hivatkozva – inkább unokafivéremet, Károlyt szeretné a trónon látni. Egyszóval, ha Franciaország föloldaná a Habsburgokat sújtó tiltást, csaknem bizonyosan állíthatom, hogy én leszek a király.*” A főherceg ehhez – nem kevésbé ambiciózusan és

nek” tartotta, „*mert hisz a franciák a republikánusok*”. Az ehhez fűzött jegyzetében Kelemen egy meg nem nevezett „francia politikus” véleményének idézésével igyekezett bizonyítani a terv képtelenségét, ami a következőképpen hangzott: „*mi telebeszéltük minden francia paraszt fejét azzal, hogy a Habsburgok és Hohenzollernek az okai a háborúnak; most nem mehetünk mindegyikhez oda, hogy azt magyarázzuk, József főherceg voltaképpen nem igazi Habsburg és más tekintet alá esik*”. Uo. 189–190. – József francia támogatottságának az is ellentmondott, hogy 1919 augusztusában épp a francia diplomácia is hozzájárult ahhoz, hogy a főhercegnek meg kellett válnia a saját maga által kinyilvánított „kormányzó” tiszttől. Vö. *Ormos Mária*: Padovától Trianonig 1918–1920. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1984. 338–347.; *Nánay M.*: Habsburg József, i. m. 210–226.

²⁷ Vö. *Ablonczy Balázs*: Távol Párizstól. A magyar–francia kapcsolatok 1920 és 1944 közötti történetéhez. In: Magyarország helye a 20. századi Európában. Szerk. Pritz Pál et al. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 2002. 65–78.

naivan – hozzátette: „Cseh-Szlovákiára nézve megbízható forrásból tudom, hogy Masaryk elnök jó szemmel nézné trónra lépésemet. Ezt bizton állíthatom, mégpedig azon megnyilatkozásai alapján, amelyeket egy szlovák barátomnak tett, akit tudta nélkül küldtem hozzá, azzal a kéréssel, hogy puhatolja ki a véleményét.”²⁸ József elszántságát mutatja az is, hogy Fouchet-n kívül más országok diplomatáit is igyekezett meggyőzni a magyar királlyá választásáról.²⁹

A főherceg törekvéseire IV. Károly két visszatérési kísérlete érezhetően hátráltatóan hatott. Ugyanis ha lett volna is valamiféle „enyhülés” a Habsburgokkal szemben bármelyik európai ország politikai életében,³⁰ ez – az egykori uralkodó nemzetközi szempontból előkészítetlen akciói következtében – még a korábbinál is kategorikusabb elutasításba fordult át. Ennek már az 1921 tavaszán történt első visszatérési kísérlet után is számos jele volt, a második után pedig erőteljes nemzetközi nyomás nehezedett a magyar kormányra, aminek az eredménye 1921 novemberében a IV. Károly „uralkodói

²⁸ Lásd 24. jegyzet.

²⁹ Például a már említett Bandholtz amerikai tábornok azt jegyezte fel a naplójában, hogy 1919. augusztus végén József főherceg Mombelli tábornoknak, az Antant-misszió olasz tagjának a következőket fejtegette: „ő személyesen nagyon szereti Károly unokatestvérét, de aligha hiszi, hogy Károly meg tudna felelni az elvárásoknak. Majd azzal folytatta: úgy érzi, ő (József főherceg) népszerű egész Magyarországon és hogy őt kellene felruházni a királyi méltósággal.” Bandholtz: *An Undiplomatic Diary*, i. m. 48.

³⁰ Ezzel kapcsolatban érdekes a már idézett Fouchet 1921 júliusában (tehát IV. Károly két visszatérési kísérlete között) íródott levele, amiben a francia főbiztos meglepetten arról számolt be, hogy a budapesti román követ – „miután több hónapon keresztül ismerkedett a magyar viszonyokkal” – arra az elhatározásra jutott, hogy „a királyság kérdésére a legjobb megoldást József főhercegnek a trónra való jelölése adná”, amiről tájékoztatni is szándékozott a bukaresti kormányt. „Román kollégám véleményét meglehetősen érdekesnek tartom” – jegyezte meg ezzel kapcsolatban Fouchet –, „tekintettel arra, hogy a kisantant mind ez ideig határozottan elzárkózott attól, hogy Budapesten bármelyik Habsburg is visszatérhessen a hatalomba”. Fouchet budapesti francia főbiztos Briand francia miniszterelnöknek és külügyminiszternek. Budapest, 1921. július 13. Közli: Francia diplomáciai iratok 1920–1921, 184–185.

jogainak és a Habsburg Ház trónörökösödésének megszüntetését” kimondó törvény elfogadása lett.³¹

Az ambiciózus, kifejezetten hiú és önhitt József gyaníthatóan sérődötten vette tudomásul az események alakulását. Azonban későbbiek során sem mondott le arról, hogy a rangjához szerinte megfelelő pozíciót szerezhesen Magyarországon, noha a vezető politikai elit számos gesztust gyakorolt felé. Például a Horthy által alapított Vitézi Rendbe elsőként őt vették fel, később a Magyar Tudományos Akadémia elnökévé választották, a korábbi katonai szerepvállalásai miatt pedig végig a korszak folyamán a Nagy Háborúra irányuló emlékezetpolitika egyik meghatározó állandó reprezentatív szereplője volt.³² Mindezek ellenére József végig féltékenyen figyelte Horthy kormányzói hatalmát, és noha a nyilvánosság előtt vagy direkt konfrontáció formájában sosem vállalta fel az ambícióit, a színpalak mögött azonban kifejezésre juttatta ezeket. A korszak végéről is említve példát jól mutatja ezt, hogy 1941/1942-ben, amikor a kormányzó-helyettesi méltóság létrehozásának gondolata aktuálissá vált, még Horthynak is kifejtette, hogy a poszt őt illetné.³³ Sőt 1944 őszén a nyilasok hatalomra kerülése után (csakúgy, mint korábban az őszirózsás forradalmat követően létrejött polgári demokratikus rendszernek³⁴) hűségesküt tett Szálasinak, sőt buzgón tevékenykedett is az érdekében a megmaradt felsőházi tagok megszervezése és vezetése révén, amiben a Horthy lemondatása után újra felerősödött becsvá-

³¹ 1921. évi XLVII. törvénycikk IV. Károly Ő Felsége uralkodói jogainak és a Habsburg Ház trónörökösödésének megszüntetéséről. Ezer év törvényei, online: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100047.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D39> (letöltve: 2020. június 14.)

³² *Kerepeszki R.*: A Vitézi Rend, i. m. 105.; *Püski Levente*: A világháborús emlékezés reprezentatív személyisége a Horthy-korszakban: Habsburg József főherceg. In: A „Nagy Háború” és emlékezete. *Speculum Historiae Debreceniense* 22. Szerk. Püski Levente–Kerepeszki Róbert. Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2015. 233–242.

³³ *Csiky Balázs*: Serédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, MTA–PPKE Fraknoi Vilmos Római Történelmi Kutatócsoport, Bp., 2018. 346.

³⁴ *Nánay M.*: Habsburg József, i. m. 196.

gya mellett a következetes szovjetellenessége is közrejátszott. Azonban a nyilas államtól sem kapta meg azt a megbecsülést és pozíciót, amit elvárt volna.³⁵

Hozzá hasonlóan a másik Habsburg (ön)jelölt, az 1897-ben az alsó-ausztriai Badenben született Albrecht főherceg is a szélsőjobboldalhoz való orientációtól remélte ambíciói megvalósulását a korszak folyamán, ám ő egy kicsit más úton jutott el idáig. Bizonyos források szerint az ő királlyá választása is már 1919 tavaszán felmerült,³⁶ ám inkább az 1920-as évek közepén került előtérbe különösen a fajvédő jobboldali radikális körökben, akik – egyes sajtóhírek szerint – V. Béla (!) néven akarták őt trónra ültetni.³⁷ Erre az adhatott alapot, hogy Albrecht édesanyja, Izabella hercegnő a Croy-Dülmen család tagja volt, ami az (állítólagos) eredetét az Árpád-házhoz vezette vissza (erre a családi szála a későbbiekben még visszatérünk).³⁸

Azonban a főherceg nagyon hamar hiteltelenné vált a közéletben, annak ellenére is, hogy – Józsefhez hasonlóan – tagja lett a törvényhozás második kamarájának, az 1926-ban létrehozott Felsőháznak, tehát politikai szempontból végig „tűzközelben” maradt. A hitelvesztés oka – a szélsőjobboldali kapcsolatai és szimpátiája mellett – egyrészt az volt, hogy ő is érintett lett az 1925/26-os évek politikai

³⁵ *Püski Levente*: A magyar Felsőház története 1927–1945. Napvilág Kiadó, Bp., 2015. 149.

³⁶ *Kelemen B.*: Adatok, i. m. 146.

³⁷ 1924 őszén belpolitikai botrány is volt abból, hogy a kormánypárt egyik nemzetgyűlési képviselője, Wild József nyílt levélben „teregette ki”, hogy a Gömbös Gyula vezette fajvédők puccs útján Albrechtet kívánják trónra segíteni. Wild „szívre lépésének” háttérében gyaníthatóan az állhatott, hogy a kormány ezzel kívánta hitelteleníteni Gömböséket, akik alig egy héttel korábban jelentették be a jobboldali radikális politikát képviselő önálló ellenzéki pártjuk megalakulását. Könnyen elképzelhető, hogy az egész mögött Bethlen miniszterelnök állhatott, akit Gömbös a legnagyobb politikai riválisának tartott. Lásd Wild József nyílt levelének ügye a Nemzetgyűlésen. Az Újság, 1924. október 28. 1–2.; A puccs és társai. Pesti Napló, 1924. október 28. 1–2.

³⁸ Albrecht és Ottó híveinek marakodása. Friss Újság, 1925. november 21. 1–2. – Albrecht szélsőjobboldali kapcsolatairól lásd még *Bánffy Miklós*: Egy erdélyi gróf emlékiratai. Emlékeimből – Huszonöt év. Helikon, H. n., 2013. 312.

közbeszédét alapjaiban meghatározó és Magyarország nemzetközi helyzetét is megingató frankhamisítási botrányban (egyek szöbeszédük szerint az ügy központi figurája, Windischgrätz Lajos herceg Albrecht trónra segítségét kívánta finanszírozni a hamis francia frankok beváltásából származó igaziakkal).³⁹ Másrészt a magánélete is ellene szólt, mivel ahelyett, hogy az ambícióinak megfelelő párt választott volna magának valamelyik európai dinasztíából (a sajtó leggyakrabban Viktor Emánuel olasz király egyik lányát emlegette), kétszer is rangon aluli (mésalliance) házasságot kötött az 1930-as évek folyamán, amik nemcsak az arisztokrácia, hanem más politikai csoportok köreiben is megbotránkozást váltottak ki.⁴⁰

Albrecht az 1930-as évek folyamán egyre növekvő szimpátiával figyelte a német nemzetiszocializmust, személyesen is jó kapcsolatot ápolt több náci politikussal és a magyarországi szélsőjobboldali csoportokkal, különösen Imrédy Béla és Szálasi Ferenc pártjaival. Azt várta tőlük, hogy hatalomra kerülésüket követően elősegítik az uralkodói ambíciójának beteljesedését, ezért fel is ajánlotta nekik a szolgálatait (például Albrecht segített 1943-ban az újvidéki vérengzésben megvádolt katona- és csendőrtisztek Németországba szökésében

³⁹ *Ablonczy Balázs*: A frankhamisítás. Hálók, személyek, döntések. *Múltunk* 53. (2008) 1. sz. 34. – Albrecht érintettségéről részletesebben *Bern Andrea*: A frankhamisítás és a magyar királykérdés 1925/1926. Napi Történelmi Forrás, Online: <https://ntf.hu/index.php/2017/12/23/a-frankhamisitas-es-a-magyar-kiralykerdes-19251926/> (letöltve: 2020. július 13.)

⁴⁰ *Emil Lengyel*: Hungary Seeks a Wife for a Monarch – Marriage of Archduke Albrecht and Princess Giovanna of Italy is Proposed. *The New York Times*, January 23, 1927. 4. – Albrecht 1930 augusztusában házasodott először Brightonban, ekkor egy elvált protestáns nőt, Lelbach Irént vette feleségül, aki egy kamasz fiú édesanyja volt. Házasságukat 1937-ben felbontották. A következő év májusában került sor a második házasságára Bocskay Katalin tanítónővel. *Tóth Krisztina–Tuzsor Péter*: *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára (1920–1939)*. MTA-PPKE „Lendület” Egyháztörténeti Kutatócsoport–Gondolat Kiadó, Budapest–Róma, 2016. 176, 193, 296.; Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945. S.a.r., bev. és jegyz. Perneki Mihály. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1983. 108, 169.; *Csiky B.*: Serédi, i. m. 91.

is).⁴¹ Ám valójában mind a német, mind a magyar szélsőjobboldal prominens tagjai lenézték és csak a céljaik eléréséhez szükséges eszközök egyik kis elemét látták a Habsburg főhercegeben. Noha 1941/42 folyamán az Imrédy vezette Magyar Megújulás Pártja egyértelműen őt favorizálta az államfő fiával, Horthy Istvánnal szemben az újonnan létrehozott kormányzó-helyettesi tisztség betöltése kapcsán, maga Albrecht is nagy anyagi áldozatokat hozott a poszt megszerzése érdekében, ám ennek valójában semmilyen realitása nem volt, csak még komolytalanabbá, illetve hiteltelenebbé tette őt a rendszer vezető politikusai és Horthy környezete előtt. A kormányzó-helyettesi méltóság megszerzésében elszenvedett „fiaskó” a főherceget sértődötté tette,⁴² és noha Horthy István 1942 augusztusában bekövetkezett halála után még aspirált az üresen maradt posztra, a kormányzó továbbra is elfogadhatatlannak tartotta a személyét. Minden nyilasok felé mutatott elköteleződése ellenére a német megszállás és Szálasi hatalomra kerülése sem hozta el számára az általa várt megbecsülést, a második világháború után pedig – József főherceghez hasonlóan – emigrációba kényszerült.⁴³

⁴¹ Gratz G.: Magyarország, i. m. 322, 326, 330.; Faragho Gábor tanúkihallgatása, 1945. december 31. Közli: Az Endre-Baky-Jaross per. S.a.r., szerk. Karsai László–Molnár Judit. Cserépfalvi, H. n., 1994. 375.

⁴² Ez a sértődöttség jól visszatükröződik egyrészt abban, hogy a felsőházi tag Albrecht el sem ment a kormányzó-helyettesi méltóság létrehozásáról szóló törvény országgyűlési vitájára és szavazására, másrészt pedig abban a levélben, amit Horthy István megválasztása után írt a kormányzónak. Albrecht királyi herceg levele Horthy Miklóshoz. 1942. február 20. Közli: Horthy Miklós titkos iratai. S. a. r. és jegyz. Szina Miklós–Szűcs László. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1972. 321–322.

⁴³ Shvoy Kálmán titkos naplója, i. m. 235.; *Carlile A. Macartney*: October Fifteenth. A History of Modern Hungary. Part I. Edinburgh University Press, Edinburgh, 1956. 455–456.; *Olasz Lajos*: A kormányzóhelyettesi intézmény története (1941–1944). Akadémia Kiadó. Bp., 2007. 120–122.; Imrédy Béla a vádlottak padján. Szerk. Sipos Péter. Osiris Kiadó–Budapest Főváros Levéltára, Bp., 1999. 50–51.; *Paksa Rudolf*: Szálasi Ferenc és a hungarizmus. Jaffa Kiadó–MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Bp., 2013. 98–99.; *Püski L.*: A magyar Felsőház, i. m. 132, 136.; *Csíky B.*: Serédi, i. m. 345, 355, 363.

AZ EURÓPAI DINASZTIKUS KAPCSOLATOK ILLÚZIÓI

A többi szóba került „királyjelölt” kapcsán is vissza kell kanyarodnunk a két világháború közötti korszak legelejére, mivel a forradalmak okozta káosz miatt is a legtöbb „alternatíva” ekkor merült fel. Ez nem is meglepő, hiszen ekkor még ingatagnak tűnt az ország belpolitikai helyzete, ami nemcsak számos, esetenként titkos kezdeményezésre adott lehetőséget, hanem arra is, hogy bizonyos politikai körök épp a „királycsinálással” reméljenek közéleti előrejutást, a „jelöltek” pedig nemzetközileg is értékelhető megbecsülést.

Mai szemmel nézve már egyértelműen, de vélhetően az akkori többségi vélemény szerint is elképzelhetetlennek tűnik az az egyik lehetségesként felvetett korabeli „alternatíva”, miszerint Magyarországnak az Ausztriától való elszakadás után valamely másik környező országgal kellene perszónálunióba lépnie. Az erre vonatkozó tervek körvonalai már 1919 folyamán felmerültek Románia és a formálódó délszláv állam vonatkozásában. Az egyik tényező, ami erre alapot adhatott, az volt, hogy a politikai berendezkedését tekintve gyökeresen eltérő Csehszlovákiával szemben Magyarország keleti és déli szomszédja is monarchikus államformában működött.⁴⁴

A kettő közül leggyakrabban a Ferdinánd román király uralkodásával létrejövő román–magyar perszónálunió terve kerül szóba, különösen 1919/20 folyamán, amikor Magyarország jelentős része román megszállás alatt állt. Egyes források szerint ekkor a román fél

⁴⁴ Cseh politikusok a szerb–magyar perszónálunió tervéről. Pesti Hírlap, 1919. január 17. 3.; *Kelemen B.*: Adatok, i. m. 429, 453.; *Ablonczy Balázs*: A csehszlovák minta (A masaryki demokrácia és szimpatizánsai a két világháború közötti Magyarországon). *Valóság* 51. (2008) 7. sz. 66. – A román–magyar és a jugoszláv–magyar kapcsolatokról összefoglalóan lásd még *Romsics Ignác*: Olaszország és a román–magyar megegyezés tervei, 1918–1938. *Valóság* 36. (1993) 6. sz. 65–72.; *Marchut Réka*: A magyar–román viszony és a német külügyminisztérium az 1920-as években. *Századok* 153. (2019) 4. sz. 769–802.; *Hornýák Árpád*: Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927. *Századok* 137. (2003) 6. sz. 1307–1332.

akarta kikényszeríteni a két ország egyesülését,⁴⁵ viszont mások (köztük még az amerikai lapok is) arról szóltak, hogy prominens magyar közéleti személyiségek, mint például a megszállás alatti miniszterelnök, Friedrich István, a későbbi kormányfő gróf Bethlen István vagy a tiszántúli református egyházkerület püspöke, Baltazár Dezső is pártolták az elképzelést.⁴⁶ Az ezt támogató magyar oldal álláspontja mögött racionális gondolat húzódott meg: (az akkor még) várhatóan súlyos területi elcsatolásokat szerettek volna minimálisra csökkenteni, és főként a legfontosabb Erdélyt megmenteni. Azonban a közös román–magyar királyság jelentősen felborította volna azt a kelet-közép-európai status quo-t, amit a győztesek a versailles-i békerendszerrel szerettek volna kialakítani a térségben. A terv realizálódása ellen szólt az általános magyar közgondolkodás is: azok után, hogy Románia ellenség volt a világháborúban és a megszállás idején jelentősen kifosztotta Magyarország keleti felét, teljesen elképzelhetetlen volt a román uralkodó alatti egyesülés (még úgy is, hogy Ferdinánd nem egy román, hanem a Hohenzollern–Sigmaringen család leszármazottja volt), ami idővel valóban a magyarság politikai súlyának visszaesésével járt volna.⁴⁷ Mindezek ellenére az elgondolás

⁴⁵ Bandholtz amerikai tábornok már idézett naplójába 1919. augusztus 11-i keltezéssel jegyezte fel a József főherceggel folytatott megbeszélését, ami a román kormány ultimátumáról szólt. Ez többek között a következőket tartalmazta: „Magyarországnak [...] végül bele kell egyeznie a Romániával való politikai unióba, amelynek esetében Románia királya lenne Magyarország uralkodója, ugyanolyan módon, mint a korábbi Osztrák–Magyar Monarchia keretében”. *Bandholtz: An Undiplomatic Diary*, i. m. 3–4.

⁴⁶ Hungary may Propose Union with Rumania. The New York Times, September 10, 1919.; *Romsics I.*: Bethlen, 133–135.; *Tarján G. Gábor*: A sokat támadott Baltazár Dezső református püspök. Valóság 41. (1998) 12. sz. 33–35.

⁴⁷ Ezzel kapcsolatban például a jobboldali radikális Magyarság vezércikk-írója 1926 novemberében a következőképpen fogalmazott: „*Valamikor Széchenyi István vegyesházasságnak nevezte az Ausztriához való viszonyunkat. Az a házasság, amit a magyar politika kötne a románnal, nem is vegyesházasság volna, hanem nőülés rangon alul, mésalliance. Már pedig nem vagyunk olyan szerelmesek beléjük, hogy a vak szenvedély hevében ilyen meggondolatlanságra ragadtathassuk magunkat.*” A bukaresti parthie. Magyarság, 1926. november 6. 1.

nem esett teljesen kútba, hanem meglepő módon a későbbiekben is felmerült: 1926 őszén egyes hírek arról szóltak, hogy Bethlen miniszterelnök a korábbi külügyminiszterét, az erdélyi származású gróf Bánffy Miklóst küldte Romániába tárgyalni erről,⁴⁸ a kormány éléről történt távozása után, az 1930-as évek elején pedig – állítólag – ő maga egyeztetett ebben a kérdésben a román királlyal. Sőt a Magyar Távirati Iroda külföldi lapszemléi szerint főként a román, de az angol és az amerikai sajtóban is újra fel-felbukkant a román–magyar perszonalunió ötlete. A különböző orgánumok szerint leginkább az akadályozta az egyesülést, hogy Károly román uralkodó nem katolikus vallású volt, és Magyarországon csak katolikus jöhetett szóba királyként. Valójában azonban ekkor a két ország közötti súlyos konfliktusok (elsősorban az optáns-kérdés, az időközben bevezetett román földreform miatt birtokaikat elvesztő erdélyi magyar arisztokraták problémája) tették teljesen irreálissá az elképzelést.⁴⁹

A korszak kezdetén felmerülő másik rövidéletű dinasztikus terv egy kisebb európai monarchiával hozta összefüggésbe a magyar „királykérdés” megoldását. 1920/21 folyamán egyes források szerint a magyar főnemesi körökben felmerült az, hogy II. Lipót belga király másodszülött fia kerüljön a trónra.⁵⁰ Az ezzel kapcsolatos hírek a

⁴⁸ Ekkor állítólag a tervet megerősítendő szóba került Habsburg Albrecht házassága Ilona román hercegnővel, ami a külföldi sajtóban is megjelent. Egyébként Ilona később valóban egy Habsburg főherceg, Habsburg–Toscanai Antal Ferenc felesége lett. Lásd Dolgozik-e Bánffy gróf a magyar–román perszonalunió érdekében? Esti Kurir, 1926. október 20. 8.; Külpolitikai szenzációk napja. Friss Újság, 1926. október 29. 1.; Olasz részről szívesen látják Albrecht főherceg és Ilona román hercegnő házasságát. Magyarság, 1926. november 23. 3.; Tells of Marriage to Link 2 Thrones. The New York Times, November 18, 1926. 3., *Csapody Miklós: Bánffy Miklós hazatérése* (1926). Korunk 26. (2015) 4. sz. 86–88.

⁴⁹ Lásd például MNL OL, K 428, f) sorozat, MTI Lapszemle, 1930. május 30., 1930. június 11., 1930. június 20., 1930. június 24., 1931. december 9., 1932. március 17., 1932. április 9.; Carol and Bethlen Have a Secret Talk. The New York Times, December 7, 1931. 10.

⁵⁰ Fontenay belgrádi francia követ Millerand francia miniszterelnöknek és külügyminiszternek. Belgrád, 1920. február 24. Közli: Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1919–1920. Szerk. Ádám Magda–Ormos Mária. Akadémiai Kiadó, Bp., 2004. 205.

külföldi sajtóban is megjelentek. Például a „vörös gróf”, Károlyi Mihály nővére, gróf Pappenheimné Károlyi Erzsébet müncheni tartózkodásáról beszámolva azt írta testvérének 1921 januárjában, hogy egy francia újságban találkozott a belga uralkodó fiának magyar királlyá koronázásának ötletével, aminek a franciák szerint a „*legtöbb kilátása*” lehetne.⁵¹ Az elképzeléshez az adott némi alapot, hogy a Kongói Szabadállam könyörtelen uralkodójaként is elhíresült, 1909-ben elhunyt II. Lipót belga király felesége Mária Henrietta osztrák hercegnő, Magyarország nádora, Habsburg József lánya volt. Két egymással részben összefüggő tényező azonban teljesen irreálissá tette ezt a tervet. Az egyik az volt, hogy II. Lipót magyar „királyjelöltként” emlegetett másodszülött fia nem ebből a házasságból született (Mária Henrietta három lányt és egy fiút szült a belga királynak, utóbbi azonban tíz éves korában meghalt). Az 1902-ben megözvegyült Lipót ugyanis nemcsak gyarmattartóként volt hírhedt, hanem igazi „szoknyavadászként” is, ami egyébként a magyar közvélemény előtt sem volt ismeretlen.⁵² Csupán néhány nappal a halála előtt vette el a nála közel 50 évvel (!) fiatalabb polgári származású szeretőjét, Caroline Lacroix-t, aki egyes források szerint korábban prostituáltként élt Párizsban. Viszonyukból két fiúgyermek született, és közülük az idősebbik, Lucien Philippe volt az, akit magyar „királyjelöltként” emlegettek a források. Noha Caroline-t Lipót arisztokrata címmel ruházta fel (Vaughan bárónője), ezzel a származási háttérrel meglehetősen kínos lett volna őt elfogadtatni a magyar közvéleménnyel, és az ország nemzetközi megítélésének is komolyan ártott

⁵¹ Károlyi Erzsébet levele Károlyi Mihályhoz. München, 1921. január 7. után. Közli: Károlyi Mihály levelezése II. 1921–1925. Szerk. Hajdu Tibor. Akadémiai Kiadó, Bp., 1990. 21–24.

⁵² Például a Pesti Napló II. Lipót 1909-ben bekövetkezett halálakor megemlékezett arról is, hogy az elhunyt uralkodót „*sok szemrehányással illették*” a „*családi élete miatt is*”, és „*Belgiumnak, de egész Európának sajtója nem győzte följegyezni a király számtalan szerelmi kalandjait, amelyek színhelye leginkább Paris volt*”. Lipót király meghalt. Pesti Napló, 1909. december 18. 8–10.

volna, ha egy szintén botrányairól híres egykori kurtizán⁵³ fiának fejére került volna Szent István koronája. Ez pedig elvezet a másik tényezőhöz, nevezetesen ahhoz, hogy egy ilyen háttérű király minden bizonnyal nem elősegítette, hanem sokkal inkább hátráltatta volna a revíziós törekvések megvalósulását, amit – láthattuk korábban – a hazai közélet egyértelműen elvárt volna az uralkodótól.

Ebből a szempontból nézve a korszak elején már felmerült és végig a két világháború között fel-felbukkanó másik tervnek, nevezetesen az olasz Savoyai-házzal történő dinasztikus kapcsolat kialakításának sokkal több realitása volt. Ennek jelentőségére a francia diplomácia is felfigyelt. Fouchet budapesti főbiztos korábban már idézett 1920. novemberi levelében a következő figyelmeztetést fogalmazta meg kormánya számára: „[egy korábbi] *táviratomban* [...] *célzást tettem egy olasz hercegre, akinek személyéről egyelőre semmit sem tudok, de [...] meglehet, ez a sakkhúzás [...] kétségkívül befolyásunk igen gyors hanyatlását idézné elő. A helyzetet elég súlyosnak látom ahhoz, hogy sürgős vizsgálatnak vessük alá. Magyarország végleges politikai orientációja – amelyről rövidesen döntés születik – Közép-Európa egész jövője szempontjából meghatározó jelentőségű lesz, és a trón kérdése nagyban befolyásolja ezt az irányválasztást. Vajon ha a még mindig bizonytalankodó Magyarország végre hajlandó lesz elfogadni a mi védelmünket, miért ne tehetnénk meg, hogy egy olyan hercegnek egyengessük az útját, akinek a trónra jutása számunkra a legkevesebb kockázattal, hogy ne mondjuk azt, hogy a legtöbb biztosítékkal jár? Egy ennyire nyugtalan országban, mint ez, az események nagyon könnyen fölgyorsulhatnak. Magyarországot most kell megszerezni. [...] Figyeljük vigyázó szemmel, hogyan érvényesül az olasz befolyás, amelyet rövid idő elteltével képtelenek leszünk majd Németország befolyásától elkülöníteni!*”⁵⁴

⁵³ Vaughan bárónó botránya. Pesti Napló, 1914. május 24. 8., Vaughan bárónóról. Pesti Hírlap, 1915. március 20. 13.

⁵⁴ Ennek jelentőségére a francia diplomácia is felfigyelt. Fouchet budapesti főbiztos korábban már idézett 1920. novemberi levelében a következő figyelmeztetést fogalmazta meg kormánya számára: „[egy korábbi] *táviratomban* [...] *célzást tettem egy olasz hercegre, akinek személyéről egyelőre semmit*

Noha ekkor még csak ködös utalás („*egy olasz herceg*”) formájában jelent meg ez a lehetőség, a következő évben viszont már több forrás is egyértelműen Aosta herceget, Emanuele Filibertot, III. Viktor Emmanuel király unokaöccsét, a spanyol király fiát emlegették emlegette magyar királyjelöltként.⁵⁵

A későbbiek folyamán is gyakran előtérbe került ez a megoldás, különösen azután, hogy Bethlen István miniszterelnök a belpolitikai konszolidáció befejeztével aktív külpolitikába kezdett, és ennek egyik legfontosabb része a nagyhatalmi státusszal bíró fasiszta Olaszországgal való kapcsolatok elmélyítése volt. Már a magyar kormányfő 1927-es római látogatása után a külföldi lapok több variációt is felvázoltak a magyar–olasz dinasztikus kapcsolat kiépítése kapcsán (az aostai her-

sem tudok, de [...] meglehet, ez a sakkhúzás [...] kétségkívül befolyásunk igen gyors hanyatlását idézné elő. A helyzetet elég súlyosnak látom ahhoz, hogy sürgős vizsgálatnak vessük alá. Magyarország végleges politikai orientációja – amelyről rövidesen döntés születik – Közép-Európa egész jövője szempontjából meghatározó jelentőségű lesz, és a trón kérdése nagyban befolyásolja ezt az irányválasztást. Vajon ha a még mindig bizonytalanuló Magyarország végre hajlandó lesz elfogadni a mi védelmünket, miért ne tehetnénk meg, hogy egy olyan hercegnek egyengessük az útját, akinek a trónra jutása számunkra a legkevesebb kockázattal, hogy ne mondjuk azt, hogy a legtöbb biztosítékkal jár? Egy ennyire nyugtalan országban, mint ez, az események nagyon könnyen fölgyorsulhatnak. Magyarországot most kell megszerezni. [...] Figyeljük vigyázó szemmel, hogyan érvényesül az olasz befolyás, amelyet rövid idő elteltével képtelenek leszünk majd Németország befolyásától elkülöníteni!” Fouchet budapesti francia főbiztos Leygues francia miniszterelnöknek és külügyminiszternek. Budapest, 1920. november 6. Közli: Francia diplomáciai iratok 1920–1921, i. m. 108. – Más források alátámasztják, hogy ebben az időszakban a trón Olaszországból történő betöltése a magyar diplomáciai körökben is szóba került. The Representative of the Hungarian Government in Rome, Count Nemes, to the Minister for Foreign Affairs, Count Teleki. Rome, January 3, 1921. In: Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary II. Ed. Ujváry Dezső. Hungarian Ministry for Foreign Affairs, Bp., 1946. 11–12.

⁵⁵ Részletesebben lásd *Bern Andrea*: Az aostai herceg és magyar királysága – I. felvonás: 1921. Napi Történelmi Forrás, Online: <https://ntf.hu/index.php/2017/11/10/az-aostai-herceg-es-magyar-kiralysaga-i-felvonas-1921/> (letöltve: 2020. július 13.)

ceg magyar királlyá koronázása mellett például azt is, hogy Habsburg Albrecht elveszi az olasz uralkodó egyik lányát).⁵⁶

Noha a magyar kormánykörök rendre cáfolták ezeket a gyakran felmerülő olasz–magyar „kombinációkat”,⁵⁷ ez a dinasztikus kapcsolat kölcsönösen előnyös lett volna. Egyrészt azért, mert az aostai herceg személyével nemcsak a nagyhatalomnak számító Olaszországgal, hanem Spanyolországgal is dinasztikus kapcsolat alakulhatott volna ki. Olasz részről is kecsesítő volt a magyar trón betöltésének lehetősége, ezzel ugyanis valóban el tudták volna érni egyik fontos külpolitikai céljukat, a térségben (a kisantant államokban) erős francia befolyás ellensúlyozását. Az olasz elképzeléseket erősítette, hogy az 1930-as évek elején, Hitler hatalomra kerülése után Németország is egyre inkább hatalmi tényezőként jelentkezett Kelet-Közép-Európában, ezért az olasz diplomácia az Anschluss megakadályozásának egyik lehetséges lépéseként tekinthetett a magyar trón megszerzésére. Ebben csak annyi változás történt, hogy Emanuele Filiberto 1931-ben bekövetkezett halála után fia, Amedeo aostai herceg került szóba a sajtóban és informális diplomáciai csatornákon is lehetséges magyar királyként.

Az olasz dinasztikus megoldás az 1930-as évek legvégén és a második világháború első felében került ismét szóba a diplomáciai körökben az egyre erősebbé váló náci Németországtól való függés ellensúlyozására. Több forrás is említi az aostai herceg királlyá koronázásának lehetőségét, sőt felmerült az is, hogy maga III. Viktor Emmanuel kerüljön a magyar trónra. Ezek az elképzelések jól visszautaloznak az olasz külügyminiszter, Ciano gróf naplójában is, aki gyakran tett említést a magyar politikusokkal és diplomatákkal

⁵⁶ Hírek a magyar trón betöltéséről. Kis Újság, 1927. január 12. 5.; Fantasztikus kombinációk Bethlen római utazása körül. 8 Órai Újság, 1927. január 13. 1–2.; „Bethlen miniszterelnök római utazásának nincs semmi szenzációja”. Újság, 1927. január 13. 3–4.; Fantasztikus amerikai híresztelések a magyar trón betöltéséről. Új Nemzedék, 1927. szeptember 21. 3.

⁵⁷ Seek New Candidate for Hungarian Throne. The New York Times, May 29, 1930. 9.; MNL OL, K 428, f) sorozat, MTI Lapszemle, 1928. október 24., 1928. november 22.; MNL OL, K 428, i) sorozat, MTI Bizalmas értesítések, 1930. január 11., 1930. június 13.

(gróf Teleki Pál miniszterelnökkel, gróf Csáky István külügyminiszterrel, Villani Frigyes diplomatával) folytatott megbeszéléseiről is. Azonban éppen az ő feljegyzései mutatják, hogy a térség sorsát illetően ekkor már Németország szava volt a döntő, és Hitler ellenezte a magyar trónnal kapcsolatos olasz vonatkozású megoldási „terveket”.⁵⁸

JELÖLTEK A „KÖDÖS ALBIONBÓL”

Az eddigiekből is kiderült, az üres magyar trónt minden áron betölteni igyekvők már a korszak legelején abból a megfontolásból indultak ki, hogy amennyiben Magyarország nem tud nemzeti királyt választani, akkor a koronát valamelyik nagy európai dinasztiának kell felajánlani. Nézetük szerint ugyanis ez a megoldás növelné az ország súlyát a kontinentális politikában, ami elősegítheti a területi integritás megőrzését, később pedig a revízió megvalósítását. Ez az érv szólt az olasz Savoyai-ház mellett, és ugyanezért merült fel a szabad királyválasztók egyik csoportjában egy másik tekintélyes európai dinasztia, az angol királyi család is.⁵⁹

A kezdeti híresztelések arról szóltak, hogy Arthur Connaught-i királyi herceg (Duke of Connaught and Strathearn) a „kiszemelt”, akiről tudni vélték, hogy Szegeden antant csapatok élén készen áll a Tanácsköztársaság megbuktatására irányuló offenzívára, sőt már József főherceg második lányát, a húsz éves Zsófia hercegnőt is eljegyezte. Csakhogy mindkét információ minden alapot nélkülözött. Jól jellemzi az akkori magyar viszonyokat, illetve tájékozatlanságot, hogy az emlegetett Connaught-i királyi herceg ekkor már a 70. életévéhez közeledett, sőt már a gyermekei is mind családosak voltak (például legidősebb lánya VI. Gusztáv Adolf svéd király felesége volt), nem mellelesleg pedig a szabadkőműves Egyesült Angol Nagy-

⁵⁸ The Ciano Diaries 1939–1943. The complete, unabridged diaries of Count Galeazzo Ciano, Italian minister for foreign affairs, 1936–1943. Ed. Hugh Gibson. Simon Publications, 2001. 111–112, 124, 195, 226, 517–518.

⁵⁹ Vö. Magyar Royalists Active. Some Talk of Duke of Teck or Duke d'Abruzzi for Throne. The New York Times, November 17, 1919. 17.

páholy vezetője volt.⁶⁰ Ezt követően – az egyébként legitimista érzelmű kortárs, Payr Hugó 1919. decemberi megfogalmazása szerint – „egyszerre, minden átmenet nélkül” egy másik angol herceg „került forgalomba mint trónaspiráns, akit ugyancsak József főherceg lányával jegyeztek el”. Ez a „jelölt” V. György király feleségének, Mária hercegnőnek a fivére, Adolf Teck-i herceg volt.⁶¹ Erre újfent egy magyar családi szál adott alapot, ugyanis az angol arisztokrata nagyanyja Rhédey Klaudia grófnő, az egykori erdélyi fejedelmi család egyik leszármazottja volt.⁶² Adolf 1920 elején el is látogatott Magyarországra, méghozzá (jellemző módon a külföldi lapok szerint) Alcsútra (Habsburg József birtokaira), ahová „*másfél millió ember [!] vonult fel*”, és „*az ország nevében felajánlották a hercegnek a magyar trónt*”, ami így ilyen formában teljesen képtelen állítás volt.⁶³ A magyarországi tartózkodása során találkozott vele többek között gróf Bánffy Miklós későbbi külügyminiszter is, aki a visszaemlékezésében meg is örökítette ezt. Ebből egy olyan személy képe rajzolódik ki, aki „szellemi képességeit” tekintve nem volt okvetlenül erős, állandó pénzzavarban élt, amit az is mutatott, hogy a magyar származású dédapja kardját aprópénzen akarta eladni Budapesten. „*Ez azonban*” – jegyezte meg Bánffy – „*nem valami biztatóan hangzott egy magyar trónkövetelő szájából. Nem is volt többé szó róla*”, és az lett a „*budapesti kirándulásának egyedüli eredménye*”, hogy bizonyos magyar körökben megkapta a „Tök herceg” gúnynevet.⁶⁴

⁶⁰ 1921-ben is történt egy halovány próbálkozás Arthur megnyerésére, akkor éppen a szabadkőműves kapcsolatokon keresztül. Lásd részletesen *Bern Andrea*: Connaught hercege és Szent István koronája – Az angol szabadkőműves nagymester, mint magyar királyjelölt. Napi Történelmi Forrás, Online: <https://ntf.hu/index.php/2017/12/08/connaught-hercege-es-szent-istvan-koronaja-az-angol-szabadkomuves-nagymester-mint-magyar-kiralyjelolt/> (letöltve: 2020. július 13.)

⁶¹ *Payr Hugó*: Ki lesz a magyar király? Pesti Napló, 1919. december 25. 1–2.

⁶² *Komlóssy Artúr*: Az angol királyné magyar rokonsága. Gróf Rhédey Mihály leszármazói. Turul 28. (1910) 97–99.; Hungarian Strain in British Royalty. The New York Times, December 1, 1929. 62.

⁶³ Teck herceg Magyarországra jött. Egyetértés, 1920. február 15. 1.

⁶⁴ *Bánffy M.*: Egy erdélyi gróf, i. m. 238–240, 458.

Bánffy azonban vélhetően tévedett, ugyanis az 1920-as évek folyamán Adolf személye ismét felmerült a magyar trón lehetséges várományosaként. IV. Károly 1922 tavaszán bekövetkezett halálakor a New York Times is áttekintette a „jelöltek” listáját, amiben a Habsburgok mellett említésre került egy „angol herceg” is, és bár a cikk nem nevesítette az illetőt, gyanítható, hogy a Teck-i hercegre gondolhatott a szerző.⁶⁵ Az évtized közepén a korszak egyik híres angol újságírónöje, Grace Marguerite Drummond-Hay két hetes magyarországi tartózkodás után egy több részből álló cikksorozatot közölt – a királykérdést is érintve – a magyar belpolitikai viszonyokról a Daily Express című napilapban, amiben szintén jelöltek közé sorolta Adolf herceget. A cikksorozatnak a Pesti Napló külön kommentárt szentelt, miszerint *„nem csupán az angol arisztokrácia, de az egész angol közvélemény rokonszenvvel kíséri ezt a gondolatot”,* ami mögött *„gazdasági hátteret”* gyanított a magyar lap. *„Anglia lehetőleg új területeket és új piacokat akar szerezni ipara és kereskedelme részére”* – magyarázta a Pesti Napló véleménycikke – *„s mindenképp szeretné gazdaságilag meghódítani a Balkánt, amelynek elérésért legalkalmasabb lenne, ha angol herceg ülne a magyar trónon”. Végző soron pedig úgy értékelt, hogy „angol gazdasági élet nehézségei napról-napra nőnek és elsősorban ezért nyer egyre határozottabb körvonalakat ez a mindenesetre fantasztikus terv”.⁶⁶*

Noha a későbbiekben is felmerült az, hogy a magyar trónra az angol királyi ház valamelyik tagja kerüljön (Bethlen miniszterelnök londoni útjai kapcsán Henry glouchesteri herceget, György király harmadik fiát emlegették, aki a mendemondák szerint II. Imre néven lett volna magyar király⁶⁷), mégis több okból valószínűtlen volt ez a megoldás. Egyrészt azért, mert az angol királyi család tagjai anglikánok voltak, és a magyar katolikus egyház számára teljesen elképzelhetetlen lett volna, hogy Szent István koronáját olyan személy fejére tegyék, akinek a vallását rajta kívül senki nem gyakorolja az országban. A másik probléma az angol külpolitikai gondolkodásban

⁶⁵ Hungarian Throne Has Many Seekers. The New York Times, April 5, 1922. 21.

⁶⁶ Fantasztikus angol terv a magyar trón betöltéséről. Pesti Napló, 1925. szeptember 10. 9.

⁶⁷ MNL OL, K 428, f) sorozat, MTI Lapszemle, 1927. december 29.

keresendő, hiszen a mindig óvatos, status quo-ra törekvő brit külpolitika számára rendkívül merész, sőt vállalhatatlan lépés lett volna a magyar trón megszerzése, ami nemcsak a Magyarországot körülvevő országok, hanem más európai nagyhatalmak (Franciaország, Olaszország) ellenérzését is kiváltotta volna. Ehhez járult még az a körülmény is, hogy az angol királyi család tagjai kevéssé voltak tájékozottak a magyar belügyek tekintetében.

Mindezek ellenére az 1920-as évek második felében még egy szigetországi „jelölt” neve kezdett közszájon forogni, és ennek körülményei is rendkívül jellemzőek voltak a valóságtól és a racionalitástól olykor teljesen elrugaszzkodó, minden áron koronázni akarók gondolkodására. 1927-ben Anglia egyik legnagyobb sajtómágnása és harmadik leggazdagabb embere Sidney Harold Harmsworth, közismertebb nevén Lord Rothermere az egyik bulvárjellegű lapjában, a Daily Mailben egy terjedelmes cikket közölt *Hungary's Place in the Sun* (Magyarország helye a nap alatt) címmel. Ebben az írásában állást foglalt a trianoni békeszerződés igazságtalansága ellen, illetve a területi revízió szükségessége mellett, és a későbbiek folyamán is lelkes támogatója volt a „magyar ügynek” (például ő finanszírozta Endresz György és Magyar Sándor óceánrepülését 1931-ben, bő egy évvel később ő készítette és ajándékozta az országnak a két Magyar Fájdalom címet viselő szobrot, amelyek közül egyik Budapesten, a másik Debrecenben került felállításra).⁶⁸ A cikk a hivatalos politikai körökben mérsékelte, a közélet más részeiben és a szélesebb társadalomban viszont nagy visszhangot kapott, és Rothermere-nek valóságos kultusza alakult ki. Hálalevelek százait kapta, köztereket nevezte el róla, cikke megjelenésének tízedik évfordulóján emléktáblát avattak a tiszteletére, és az 1920-as évek legvégén felmerült az is, hogy őt (Ladomér vagy Radomér néven) vagy fiát, Esmond Harmsworth-t kellene Magyarországot királyává választani.⁶⁹

⁶⁸ *Kerepeszki Róbert*: Trianon emlék(ezet)helye Debrecenben, a Magyar Fájdalom szobra. *Debreceni Szemle* 18. (2010) 4. sz. 267–272.

⁶⁹ *Bán D. András*: Radomir király. 2000 2. (1990) 10. sz. 56–60.; *Romsics Ignác*: A brit külpolitika és a „magyar kérdés”, 1914–1946. *Századok* 130. (1996) 2. sz. 299–302.; *Zeidler Miklós*: A revíziós gondolat. Osiris Kiadó, Bp., 2001. 115–119.

A Nagy Emil korábbi igazságügyi miniszterhez és a már említett Rákosi Jenő közismert újságíróhoz kapcsolódó ötlet 1928 őszén heves vitákat váltott ki a magyar közéletben és sajtóban.⁷⁰ Azonban az angol lord és fia „jelölése” a legkevésbé sem képezte komoly megfontolás tárgyát a hivatalos politika részéről sem Magyarországon, sem az Egyesült Királyságban. Jól szemlélteti ezt a londoni magyar követ jelentése, aki a felvetés kapcsán a következőképpen fogalmazott: „Magyarország itt Angliában, legalábbis egy időre, neveltséges-sé vált. Ezt lehet tapasztalni a sajtóban és a társaságban, de sajnos ezt tapasztalom a Foreign Office-ban, ahol sajnálkozó mosollyal és vállvonogatva beszélnek »Esmond királyról».”⁷¹ Természetesen Rothermere hiúságát kellőképpen legyezgette a személyével és a fiával kapcsolatos elképzelések, de meg kell említeni ehhez azt is, hogy nem pusztán szívjóságból vagy együttérzésből lépett fel a „magyar ügy” támogatása érdekében. A lord számára a revízió felkarolására az egyik ösztönzést egy rendkívül ambiciózus, egyesek szerint magyar felmenőkkel is rendelkező kalandorhölgy, Hohenlohe Stefánia adta. Az angol sajtómágnást gyengéd szálak fűzték hozzá, és ő volt az, aki Rothermere „királyjelölésében” is buzgón kamatoztatta kapcsolatépítő képességeit. A lord ugyanakkor csodálója volt Mussolininak, és Magyarország épp ebben az évben erősítette meg kapcsolatait Olaszországgal. Végezetül a történet teljességéhez hozzátartozik az is, hogy Rothermere magyarországi hívei rosszul mérték fel és jelentősen túlbecsülték a lord súlyát, illetve befolyását az angol politikában. Emiatt is válhatott „Radomér” királysága teljesen komolyta-

⁷⁰ Lásd például *Rákosi Jenő*: Harmsworth királysága. Pesti Hírlap, 1928. október 24. 1–2.; Híresztelések Rothermere lord fiának magyar királyjelöltségéről. Magyar-ság, 1928. október 24. 5.; Rothermere lord királysága. Magyar-ság, 1928. október 25. 3.; Miről beszél és miről nem beszél Rákosi Jenő? Nemzeti Újság, 1928. október 25. 1–2.; *Túri Béla*: Revízió és királykérdés. Nemzeti Újság, 1928. október 26. 1–2.; *Schiller József*: Rákosi Jenő. Egy magántitkár feljegyzései. Káldor Könyvkiadó, Bp., 1933. 251–260.

⁷¹ Idézi *Zeidler M.*: A revíziós gondolat, i. m. 117.

lanná, ugyanakkor jellemző színfoltta a magyar „királykérdés” megoldásának történetében.⁷²

MAGYAR „JELÖLTEK”

Amikor Rothermere fia, Esmond Harmsworth 1927 nyarán Magyarországon tartózkodott, az egyik napilap riportere terjedelmes interjút készített vele, amiben természetesen szóba került a „király nélküli királyság” kérdése is. A fiatal lord kifejtette a véleményét az angol királyi család tagjával és a román–magyar perszónalunióval kapcsolatos alternatívákról is. Az előbbiről úgy vélte, hogy „*kissé kényes és nehezen megoldható*”, az utóbbiról pedig azt, hogy „*túlságosan balkáni politika*”, ami szintén nehezen elképzelhető, és hozzáfűzte: „*szerintünk a leghelyesebb egy régi magyar arisztokrata-család, vagy mondjuk a legrégebb magyar arisztokrata-család egyik tagját választani uralkodónak. Ezt az egész világon szimpátiával fogadnák.*”⁷³

Az ifjú Harmsworth véleménye jól tükrözi a magyar arisztokrácia belső viszonyait nem ismerő, külső szemlélő naivitását. Ugyan a szabad királyválasztók is elsősorban nemzeti uralkodót szerettek volna az ország élén látni, de ez automatikusan súlyos belső konfliktusokhoz vezetett volna. Ezért kezdtek elsősorban külföldi uralkodócsaládok felé orientálódni, illetve azért is, mert egy magyar arisztokrata kevéssé valószínű, hogy érvényt tudott volna szerezni a revíziós igényeknek. Jogos szempont volt továbbá az is, hogy melyik magyar főnemesi család tagja lett volna méltó Szent István koronájának viselésére, illetve milyen legitimitációval és mekkora támogatottsággal rendelkezne más arisztokrata családokkal szemben.

⁷² Uo. 97–100.; Lásd még *Bern Andrea*: Radomér királysága és a sosemvolt grófnő – Hohenlohe Stefi a magyar revízió titkos Jeanne D’Arcja. Napi Történelmi Forrás, Online: <https://ntf.hu/index.php/2018/01/11/radomer-kiralysaga-es-a-sosemvolt-grofno-hohenlohe-stefi-a-magyar-revizio-titkos-jeanne-darcja/> (letöltve: 2020. július 13.)

⁷³ *Korda Tibor*: „Trianonnak, a tévedések várának össze kell dőlnie...” Újság, 1927. augusztus 28. 3–4.

E komoly problémák miatt a korszak folyamán az ilyen alternatívák merültek fel a legkevésbé, és mindössze két magyar arisztokrata jelent meg a korabeli forrásokban „lehetséges” magyar királyként (ami persze nem zárja ki, hogy mások is dédelgettek ilyen álmokat). Az egyikük gróf Crouy-Chanel István volt, akiről már 1920 őszén olyan szóbeszéddek terjedtek, hogy francia támogatással agitációt folytat a magyar királyi méltóság megszerzése érdekében „*azon az alapon, hogy Árpád-házbeli leányágról származik le*”.⁷⁴ A Crouy-Chanel család származása önmagában is egy rendkívül ködös történet, ami már a 19/20. század folyamán is számos vitát generált és több szakmai tanulmány megírására ösztönözte a kortárs kutatókat. A hosszas genealógiai fejtegetést kerülve most csak arra szorítokozunk, amit a két világháború között tudhattak a család eredetéről, hiszen ez jelentette a „trónigény” alapját is. A család állítólagos eredete az utolsó Árpád-házi királyhoz, III. Andráshoz nyúlik vissza. A hivatalos adatok szerint ő kétszer házasodott, ám a Crouy-Chanel család eredettörténete szerint a magyar királlyá koronázása előtt már volt egy fiatalon elhunyt felesége, aki két fiúgyermeknek adott életet. Ez a két fiú Franciaországban nevelkedett fel, az idősebb Félix volt a Crouy-Chanel ág „ősatyja”, a fiatalabb Márk (vagy Márkus) a – név használatában is más formát választó és ezzel is elkülönülő – Croy-Dülmen ágé (említettük, hogy Habsburg Albrecht édesanyja is ebből a családból származott). Évszázadokon átívelő, több pereskedéssel tarkított huzavona során a család mindkét ágának tagjai igyekeztek a magyar származásukat (ezzel együtt a magyar királyi címer viselésének jogát) elismertetni Franciaországban. Erre végül 1790-ben a grenoble-i királyi törvényszék előtt került sor egy 1279-ben keletkezett pecséttel ellátott oklevél igazolásával. Erre való hivatkozással a Crouy-Chanel ágból már korábban is felbukkant „trónkövetelő” (Crouy-Chanel Ágoston herceg például az emigrációban élő Kossuth Lajossal is találkozott azért, hogy tervéhez megnyerje a „turini remetét”, aki azonban ettől nem volt különösebben elragadtat-

⁷⁴ Berzeviczy Béla vezérkari főnök előterjesztése Horthy Miklóshoz az aktuális bel- és külpolitikai kérdésekről, 1920. október 19. Közli: Horthy Miklós titkos iratai, 41.

va). A család mindkét ágának egyes leszármazottai a 19. század folyamán telepedtek le Magyarországon, az 1920-ban „királyjelöltként” említett Crouy-Chanel István gróf apja már Nógrád vármegyében látta meg a napvilágot.⁷⁵

1926 januárjában a Világ című polgári radikális napilap hosszabb interjút közölt Crouy-Chanel Istvánnal, ami egy feltűnően visszafogott, visszahúzódó, ám kifejezetten éleslátású arisztokrata képét mutatta. A korábbi királyi „aspirációval” kapcsolatban a cikk úgy fogalmazott, hogy a gróf „számolva a reális viszonyokkal, teljesen letejt minden trónkövetelési ábrándról”, és csak „a magyar királykérdés problémájának megoldását aktuálisnak tartó szélsőjobboldali csoportoknak” tulajdonította az elképzelést, „még saját érdekében sem volt hajlandó történelmi családjának nevét jeligéül erre a zászlóra írni”. Az interjú szerint a Nagy Háború előtt „a MÁV kelenföldi állomásán tisztviselői minőségben kereste kenyerét, a háborút pedig főhadnagyi rangban szolgálta végig”.⁷⁶ Az 1920-as évek első felében pedig már a „passzív rezisztenciája révén, teljesen kikapcsolódott a közéleti mozgalmakból és neve mind ritkábban szerepelt” a királykérdés kapcsán felmerülő „kombinációkban”. Ennek ellenére természetesen neki is voltak elképzelései a magyar trón betöltésével

⁷⁵ Erdi János: Magyarországi Crouy nemzetségnek története, nemzékrendje és oklevéltára. Magyar Egyetemi Könyvnyomda, Bp., 1848.; *Germain Sarrut–Théodore Bourg Saint-Edme*: Biographie des hommes du jour. In: *Le Plutarque de 1847*. Paris, 1847. 371–456.; *Nagy Géza*: A Croyak. Turul 30. (1912) 49–54.; *Wertner Mór*: Kihaltak-e az Árpádok 1301-ben? (Három közlemény egy szövegközi ábrával.) Turul 32. (1914) 26–42, 55–62, 109–127.; *Nyáry Pál*: Egy magyar trónkövetelő és ősei. Magyar Családtörténeti Szemle 7. (1941) 11. sz. 241–248.; Egy Crouy-Chanel gróf meghalt – és újra kísért az Árpád-házi vérokonosság legendája. Újság, 1939. október 3. 4.

⁷⁶ Crouy-Chanel István gróf 1914-ben valóban a MÁV Budapest-Kelenföld állomásán dolgozott fogalmazóként. Két évvel később, 1916-ban viszont már ugyanebben a beosztásban a MÁV V. (díjszabáson kívüli utazási és szállítási kedvezmények és idegenforgalmi ügyek) osztályának névsorában találjuk, ami kétséges teszi, hogy ténylegesen végigszolgált volna a háborút. Budapesti Czim- és Lakásjegyzék XXVI. Franklin Társulat, Bp., 1914. 397., Budapesti Czim- és Lakásjegyzék XXVII. Franklin Társulat, Bp., 1916. 396.

kapcsolatban, aminek – állítása szerint – egy korábbi bécsi találkozás alkalmával hangot is adott Apponyi Albert grófnak, a legitimista politikai tábor vezérének. Kifejtette, hogy „*Magyarországon sürgősen cselekedni kell a királykérdés tekintetében*”, mert véleménye szerint „*ez a kérdés még nagy bajokat fog nálunk előidézni*”. Ezt – folytatta – „*nemcsak bel-, hanem külpolitikai szempontokból is rendezni kell, és a legokosabb megoldás az, ha nagy összekötésekkel rendelkező külföldi embert emelünk a magyar trónra. Ha már mindenáron királyságot akarnak, akkor szervezzék ezt meg angol mintára és lehetőleg egy külföldi dinasztit hozzanak be, amely az országnak a kellő összeköttetéseket biztosítani tudja*.” Az 1926-os interjú során viszont már mindent összevetve úgy vélte, hogy a trón betöltése külföldi jóváhagyás nélkül nem fog sikerülni, és „*a magyar királykérdés megoldására egyedül csak a Népszövetség illetékes*”.⁷⁷

A másik magyar arisztokrata „királyjelöltsége” ennél jóval kalandosabb volt. Gróf Széchenyi László, a Kossuth által „legnagyobb magyarnak” titulált Széchenyi István bátyjának unokája ugyanis gyaníthatóan nem önszántából került a lehetséges „alternatívák” közé. 1924 nyarán-őszén többször cikkeztek a hazai és külföldi lapok arról, hogy az ekkor Magyarország Egyesült Államokba akkreditált nagyköveteként diplomáciai missziót teljesítő arisztokrata ideális választás lenne a magyar trónra – méghozzá a felesége, Gladys Vanderbilt (!) miatt, aki egy holland származású amerikai milliárdos család tagja volt.⁷⁸ A képtelen ötletnek támogatói is akadtak, akik – a sajtóhírek szerint – Marczinkó József római katolikus plébános, a passaici (New Jersey, USA) Szent István római katolikus magyar templom vezetőjének irányítása alatt szervezkedtek, sőt – állítólag –

⁷⁷ *Iff. Gergely István*: Crouy-Chanel gróf, Árpád trónjának vérszerinti örököse, csak a Népszövetséget tartja illetékesnek a királykérdés megoldására. Világ, 1926. január 17. 7.

⁷⁸ Gladys Vanderbiltől lásd legújabban *Kertész Tünde Fruzsina*: Az arisztokrácia szerepe az amerikai magyar emigráció életében a 20. században Kállay Miklós kapcsolati hálóján keresztül. In: *A magyar arisztokrácia társadalmi-közéleti kapcsolatai és szerepvállalása. Speculum Historiae Debreceniense* 26. Szerk. Papp Klára–Püski Levente–Novák Ádám. Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2019. 293–295.

egykori különítményesek révén valamicske katonai erővel is rendelkeztek. Az egész elgondolásnak a mozgatója egyértelműen a Vanderbilt-vagyon volt. Egy 1924 augusztusában megjelent sajtócikk nyíltan ki is jelentette, hogy ha „*egyedüli hivatott trónigénylő*” (!) Széchenyi lesz „*a magyar király, az amerikai milliárdosok vagyona Magyarországon találhat elhelyezkedést és felvirágoztatja az országot*”. Egy másik 1924. novemberi írás szerzője szerint az egész elképzelés „*kiindulási pontja, gerince és befejezése mindenütt a dolár*”, „*de sokszor átüt ezen az amerikaiakat jellemző naivság is*”. Széchenyi gróf számára meglehetősen kínos lehetett ez az ügy, természetesen a „jelöltségének” semmi realitása nem volt, ahogy az utóbb idézett cikk szerzője találoan megfogalmazta, a történetnek „*propaganda értéke nincs, de mint kuriózum érdemes a felemlítésre*”.⁷⁹

IV. Károly 1922-ben bekövetkezett halála után a szabad királyválasztók körében még egy jelölt szóba került, akinek a megkoronázása vagy egyik családtagjának trónra segítése időről időre felmerült. Többen ugyanis úgy vélték, hogy Horthy Miklós a leghivatottabb személy arra, hogy Magyarországon betöltse a királyi méltóságot. A kormányzó 1950-es években, az emigráció időszakában íródott visszaemlékezésében megemlítette, hogy már 1922 augusztusában gróf Ráday Gedeon volt belügyminiszter vezetésével egy delegáció kereste fel őt, hogy a „*nép minden rétege nevében*” felajánlják neki Szent István koronáját. Horthy azonban elhárította magától a felkérést, ahogy az emlékirataiban fogalmaz: „*Megköszöntem tanúsított bizalmukat, de kijelentettem, hogy felhívásuknak nem tehetek eleget. Mert mi ad nekem bátorságot és erőt ahhoz, hogy romban álló hazánk újjáépítésében részt vegyek? Csakis az az érzésem, hogy kormányzóvá választásom alkalmával azért nyilvánult meg velem szemben a bizalom, mert tisztességes és becsületes férfinak tartanak. Ha*

⁷⁹ American Woman May Become Queen. The Gazette (Montreal), August 26, 1924. 15.; Amerikában gr. Széchenyi László királyjelöltsége mellett agitálnak. Ellenzék, 1924. augusztus 29. 5.; Marcinkó hadsereget akart szervezni Horthyék ellen a Széchenyi trónra ültetésére. Új Előre, 1924. szeptember 11. 1–2.; Amerikai álom Széchenyi László gróf magyar királyságáról. Miskolczi Napló, 1924. november 7. 4.

*a korona után nyúlnék, nem lennék többé sem önzetlen, sem tisztességese, és már másnap szembefordulnának velem a tulajdon édestestvéreim. Én tehát semmilyen körülmények között, még egyhangú népszavazás esetén sem fogadnám el soha a királyi méltóságot.*⁸⁰

Noha Horthy máskor is hasonlóan foglalt állást, a későbbiek folyamán mégis többször előfordult, hogy személyét vagy családját valamelyik tagját összefüggésbe hozták a „királykérdés” megoldásával, még az államfő felekezeti (református) hovatartozása ellenére is. Ezek háttérében alapvetően két döntő tényező húzódott meg. Az egyik a kormányzó személye körül már a korszak elején kialakult, majd fokozatosan kiteljesedő, új elemekkel bővülő és állami szintre emelt kultusz volt. Ez számos olyan elemet tartalmazott, ami Horthyt a régmúlt magyar királyaihoz hasonlította (például gyakran állították párhuzamba Hunyadi Mátyással vagy – „új honalapítóként” – IV. Bélával), sőt olyan is, ami – minden alapot nélkülözően – a származását egészen az Árpád-házig vezette vissza.⁸¹ Ezek révén a kormányzó szimbolikus értelemben az „alkotmányos uralkodó” szintjére emelkedett, és innentől pedig már csak egy lépés kellett ahhoz, hogy többek fejében kialakuljon Horthy tényleges királlyá választásának gondolata. A másik – a kultuszhoz is szervesen kapcsolódó – tényező a kormányzó jogköre volt. Noha ez bizonyos szempontból sosem érte el a korábbi „apostoli király” szintjét (például a főnemesi cím adományozásának és a katolikus egyházi vezetők kinevezésének jogában), ám ennek folyamatos törvényi bővítése is azt erősítette, hogy Horthy alkotmányos uralkodóként áll a nemzet élén. Nem véletlen, hogy a királlyá választásával kapcsolatos ötletek leggyakrabban vagy a személyéhez kapcsolódó (tehát a kultuszépítés szempontjából is fontos) évfordulók során, vagy a jogkörbővítések kapcsán merültek fel.

A legsarkalatosabb példával az 1937-ben történt jogkörbővítés szolgált, ami után a kormányzót a külföldi sajtóban is „koronázatlan

⁸⁰ Horthy Miklós: Emlékirataim. Európa Könyvkiadó, Bp., 2011. 166–167.

⁸¹ Részletesebben lásd *Turbucz Dávid*: A Horthy-kultusz, 1919–1944. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2015.

királyként” emlegették.⁸² A rendszer stabilizálásának szánt újabb jogkörkiterjesztést az ellenzéki mozgalmak többsége idegenkedéssel fogadta, mivel az államfői hatalom ilyen szintű megerősítésében nemcsak a politikai rendszer konzerválását látták, hanem a kormányzó dinasztia-alapítási szándékait is. Válaszreakcióként 1937 októberében a Horthy jogkörének bővítésére legérzékenyebben reagáló konzervatív legitimista tábor szokásos éves körmendi nagygyűlésén formális összefogás született a Habsburg-restauráció elvi lehetősége mellett az ezt korábban mereven elutasító liberális, kiscgazda és szociáldemokrata pártok részvételével. Ennek hatására egy másik politikai erő is aktivizálódott: a nyilasok az 1937. novemberi debreceni nagygyűlésükön I. Miklós néven „királlyá kiáltották ki” a kormányzót. A lépés mögött az a motiváció húzódott meg, hogy a szélső-jobboldali vezeték a befolyásuk megnövekedését és politikai ellenfeleik háttérbeszorítását remélték, hiszen ha Horthy elfogadta volna a koronát épp tőlük, azzal legitimálta, sőt minden más politikai mozgalom elé helyezte volna őket. A „királyválasztó” akció természetesen kudarcra végződött. Horthy a nyilvánosság előtt is élesen elutasította a nyilasok „gesztusát”, és nyomatékosan kérte „*az egész magyar társadalmat, hogy ne tegyék a királyság ősi intézményét politikai küzdelmek játékvá*”.⁸³ Az ügy két egyenes következménnyel járt: egyrészt azzal, hogy Horthy nyilasokkal szembeni ellenszenve

⁸² Horthy – Uncrowned King. The Sunday Star (Washington D.C.), August 8, 1937. 3. – Ekkor a korábban kodifikált határozatlan idejű megbízatás azzal párosult, hogy Horthy már kétszeri halasztó erejű vétőjogot kapott, a törvények aláírására, illetve a kihirdetésre mindkét alkalommal hathónapnyi gondolkodási idő állt a rendelkezésére, megszűnt a felelősségre vonásának lehetősége (!), illetve – az életkorára való tekintettel – utódajánlási jogot kapott, ami nemcsak a magyar történelemben, hanem nemzetközi összehasonlításban is egyedinek számított. Az államfő jogköréről összefoglalóan lásd *Olasz Lajos: A kormányzói jogkör*. In: *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác. Osiris Kiadó, Bp., 2009, 102–137., *Takács P.: A király nélküli királyság*, i. m. 84.

⁸³ Horthy Rejects Kingship. The New York Times, December 21, 1937. 17.; A kormányzó szövege a magyar nemzethez. Pesti Napló, 1937. december 21.

még jobban elmélyült, másrészt azzal, hogy az épp ekkor formálódó szélsőjobboldal egysége azonnal felborult.⁸⁴

Azonban ezek után sem merültek teljesen feledésbe a Horthy és családja körüli tervek, és különösen Horthy István kormányzó-helyettes 1942 augusztusában bekövetkezett halála utána kerültek ismét napirendre. Kállay Miklós miniszterelnök szeptember 1-én egy hosszabb levélben foglalta össze a kialakult helyzetre vonatkozó alternatívákat. Az egyik ezek között a kormányzó unokájának, az egyéves Istvánnak a királlyá koronázása volt. Kállay szerint ezt az „ország széles rétegei örömmel fogadnák”, „a szélsőjobboldali körök és pártok szintén, mert szerintük teljes szakítást jelente a legitimizmussal, feudalizmussal és a konzervatív körökkel, sőt bizonyos vonatkozásban a nyugati hatalmakkal, továbbá, mert ezáltal Főméltóságodat maguknak megnyerni remélik, másrészt a hosszú interregnum ismét sok lehetőséget nyújtana az ő törekvéseiknek”. A miniszterelnök ugyanakkor úgy vélte, „ha mégis ma koronázni akarunk, azt csak Főméltóságod fejére teheti az ország”, ami „tényleges megvalósítása [lenne] a nemzeti királyságnak”. Am ennek módját Kállay részletesen nem fejtette ki, mert Horthy erre többször (!) elutasítóan reagált (tehát már többször szóba került).⁸⁵ A kis István megkoronázását ekkor elsősorban Lukács Béla, a kormánypárt akkori elnöke és a kormányzó-helyettes feleségének, Edelsheim-Gyulai Ilona grófnőnek a mostohaanyja, a „nemzet anyósának” csúfolt Rothkugel Ella hangoztatta leginkább, utóbbi – Barcza György diplomata visszaemlékezése szerint – „nyílt titkolózással suttogta néha ismerőseinek, hogy »nem sokára koronázunk«, amivel a kormányzónak csak ártott, önmagát pedig nevetségessé tette”. Végül Horthy – menyje vissza-

⁸⁴ A „királyválasztás” esetéről lásd részletesen *Kerepeszki Róbert*: „Éljen I. Miklós, Magyarország királya!” – Egy politikai gyűlés háttere és körülményei. In: Emlékkönyv L. Nagy Zsuzsa 80. születésnapjára. Szerk. Kovács Zoltán–Püski Levente. Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2010. 135–152.

⁸⁵ Kállay Miklós miniszterelnök levele Horthy Miklóshoz a Horthy István kormányzóhelyettes halála után kialakult helyzetről, 1942. szeptember 1. Közli: Horthy Miklós titkos iratai, i. m. 326–329.

emlékezése szerint – Lukács javaslatát is „*felháborodva, kereken visszautasította*”. Ennek ellenére hosszú ideig beszédtema volt a közéletben a kis István királlyá választása olyannyira, hogy a magyar katolikus egyház – koronázásra egyébként jogosult – vezetője, Serédi Jusztinián a kérdés tisztázása végett fel is kereste Horthyt és Kállayt. Ezt követően – a második világháború sodrában – a koronázás kérdése már nem került komolyan napirendre.⁸⁶

ÖSSZEGZÉS ÉS KONKLÚZIÓK

A kivétel nélkül kútba esett, olykor csak légből kapott, többségükben is rendkívül gyenge alapokon és háttéren nyugvó elképzelések kudarcaiból – Rákosi Jenő korábban idézett „elvárásait” felhasználva és kiegészítve – körvonalazható az, hogy az *akkori* speciális helyzetben milyennek kellett volna lennie Magyarország „ideális” királyának. Olyan személynek, akinek

- hatalomra kerülését a valamilyen szintű belpolitikai konszenzus, legitimáció,
- valamint a nagyhatalmak jóváhagyása is eredményezi,
- katolikus vallású, hagyománytisztelő (hiszen egy ezeréves állam koronája kerülne a fejére),
- ámde a korszak viszonyaihoz mérten modern szemléletű is,
- amennyiben külföldről érkezik, lehetőleg ismernie illene a magyarországi viszonyokat,
- és ami a legfontosabb, kellő tekintéllyel rendelkezik Trianon revíziójának felvállalásához és sikerre viteléhez.

Ilyen személy megtalálása gyakorlatilag megoldhatatlan képletet jelentett, és láthattuk, hogy már a legelső szemponton előbb-utóbb elbukott minden kezdeményezés, hiszen egyik említett „jelölt” körül sem alakult ki belpolitikai konszenzus. Nyilvánvalóan azért sem,

⁸⁶ *Barcza György*: Diplomataemlékeim, 1911–1945. II. Európa Kiadó, Bp., 1994. 45–48.; *Edelsheim-Gyulai Ilona*: Becsület és kötelesség I. 1918–1944. Európa Kiadó, Bp., 2001. 181–182.; *Olasz L.*: A kormányzók helyettesi intézmény, i. m. 361–392., *Csiky B.*: Serédi, i. m. 353–367.

mert a legitimista oldal sosem engedett az álláspontjából, sőt kifejezetten lenézően kezelte a különböző „konceptciókat”. A legitimista érzelmű Payr Hugó már idézett 1919. decemberi vezércikkében úgy vélte, a „jelöltek” keresése arra vezethető vissza, hogy *„sajnos, középosztályunk annyira, rászokott a mástól való függésre, önállótlan-ságra és idegen támogatásra, hogy fantáziája külföldi nevek után kutatott”*.⁸⁷ A legitimista arisztokrácia vezéralakja, gróf Apponyi Albert pedig 1928 végén azzal söpört félre minden elképzelést, hogy *„igazán sajtáságos szerepet játszana az a nemzet, amely ezeréves alkotmányának birtokában a trón betöltésének ebből, az alkotmányból folyó módjának biztos tudatában koronájával, Szent István ezeréves koronájával egy újdonsült kis balkáni állam módjára házalni menne az európai udvarokhoz”*.⁸⁸

A konszenzus hiányát tekinthetjük a felmerült alternatívák legfontosabb közös pontjának, de érdemes még néhányat megfogalmaznunk. Értelemszerűen mindegyik elképzelés csak az aktuális körülményekre fókuszált, ezekre akart megoldást találni, és egyik sem számolt a távlati jövő kérdésével. Egy korabeli félig-meddig anekdotikus „alternatíva” jól szemlélteti az ebből fakadó problémát. 1919 végén állítólag létezett egy olyan többé-kevésbé tréfásnak szánt elképzelés is – ismét Payrt idézve – az *„örökké cinikus kávéház-város”* Budapesten, hogy *„egy amerikai milliárdost kell meghívni a magyar trónra, aki hajlandó ezért egy milliárdot kifizetni”*. *„Akkor kifizethetjük összes adósságainkat”* – szölte a fáma – *„és a korona rögtön másfél frankot ér, s Magyarország lesz a világ legjobban szituált állama”* (azt most ne firtassuk, hogy mit szölte volna egy Egyesült Államokból származó magyar királyhoz a köztársasági érzelmű amerikai politika és közvélemény). Payr a fejtegetést azzal zárta le: *„Mind-ezen felül pedig lesz egy pepitanadrágos királyunk... – akit egy év múlva Friedrich [korábbi miniszterelnök] úgyis elkerget, s akkor aztán majd újra lehet kezdeni a Károly, József, Ottó, Albrecht és még*

⁸⁷ Payr H.: Ki lesz a magyar király, i. m. 1.

⁸⁸ A Magyar Királyság Apponyi Albert gróf beszédeiben. Magyar Férfiak Szent Korona Szövetsége, Bp., 1933. 72.

vagy tíz név közötti válogatást...”⁸⁹ Az akkori körülmények miatt érthető módon szkeptikus szerző gondolatát folytatva megalapozottan gyaníthatjuk, hogy valójában egyik alternatíva sem hozott volna tartós, hosszú távú belpolitikai stabilitást. Látens módon épp ez az egyik fontos oka annak, hogy a kezdetben alkotmányos „páthelyzetet” jelentő „király nélküli királyság” konzerválódjon. Ehhez párosult az, hogy a későbbiekben az államfői hatalom egyre inkább Horthy személyére szabottá, illetve személyétől függővé vált. Ebből a két tényezéből következően pedig a rendszer olyan alkotmányos és politikai csapdába került, amit lényegében a korszak körülményeire és kihívásaira ad hoc választ adó jogalkotók és politikusok idéztek elő. Ebből is következett az, hogy a rendszer második világháború utáni továbbélésére semmi esély nem lehetett.

Az említett elképzelések között volt olyan, ami csak ideig-óráig tartotta magát, mások szinte a korszak egészét végig kísérték, de megjelenésük vagy felerősödésük mindig valamilyen eseményhez kapcsolódott. Láthattuk, hogy a korszak rendkívül eseménydús kezdetén merült fel egyszerre a legtöbb jelölt⁹⁰, ami valahol érthető is, hiszen ekkor még instabilak és képlékenyek voltak a belpolitikai viszonyok. A királykérdéssel kapcsolatos viták (egyúttal az alternatívák) gyakran az egykori uralkodóhoz vagy családtagjaihoz kapcsolódó események során váltak még „akuttá”. Ilyenek voltak: IV. Károly visszatérési kísérletei 1921-ben, majd a következő évben bekövetkezett halála, Ottó a Habsburg-család tradícióinak megfelelő ural-

⁸⁹ *Payr H.*: Ki lesz a magyar király, i. m. 2. – Ekkoriban a külföldi sajtóban is megjelent az, hogy a magyarok egy vagyonos amerikainak szánják a trónt. Lásd például *Wanted An American King For the Hungarian Throne*. *The Deseret News*, February 21, 1920. 1–2.

⁹⁰ Nem említettük, hogy a korszak elején felbukkant a bolgár király fia, Cirill herceg jelöltsége is, amire két családi körülmény adhatott alapot. Anyai ágon ugyanis rokoni kapcsolatban állt IV. Károly családjával (édesanyja az egykori magyar uralkodó feleségének, Zita főhercegnőnek a féltestvére volt), apai ágon viszont részben magyar származással bírt (apai nagyanyja Koháry Antónia hercegnő volt). Cirill herceg élete azonban más irányt vett, és a magyar királyjelöltsége nem merült fel konzekvensen. *Say Bulgar Prince Wants Magyar Throne*. *The New York Times*, December 22, 1919. 1.

codói korúvá, majd tényleges nagykorúvá válása (1928 és 1930).⁹¹ Az elképzelések számára hasonlóan erős indukáló hatással bírtak bizonyos belpolitikai változások, fejlemények is,⁹² amik között központi szerepet foglaltak el a Horthy személyéhez vagy a kormányzói intézményhez kapcsolódó történések (évfordulók, jogkörbővítések, a kormányzó-helyettes megválasztása és halála). Végül pedig bizonyos nemzetközi események is kiválthatták a királykérdés „felmelegítését” a hazai és külföldi közvéleményben egyaránt (például Bethlen olaszországi vagy angliai útjai, Rothermere lord fellépése). Ezek önmagukban is azt mutatják, hogy bármennyire nem volt realitása a magyar trón betöltésének, a végig nyitottnak tűnő lehetőség komolyan foglalkoztatta a közéletet, amiből az is következik, hogy a probléma felszínén tartásában a mindig szenzációra éhes hazai és nemzetközi sajtó központi szerepet játszott.

A magyar királykérdés történetében a második világháború jelentette az utolsó fordulópontot. A háború közismert kimenetelét követően ugyan voltak még a királyság államformájának és ekkor már csak Ottó megkoronázásának hívei Magyarországon (mint például Mindszenty József bíboros), ám a szovjet segítséggel formáló új hatalom és az 1946-ban kodifikált újabb rendszerváltozás végérvényesen elvarrta a királykérdés különböző megoldási „lehetőségeinek” szálait.

⁹¹ Otto's Age Revives Magyar King Issue. The New York Times, November 18, 1928. 3.; Otto Comes Of Age – Hapsburgs At Fete. The New York Times, November 20, 1930. 7.

⁹² Például 1932 őszén Gömbös Gyula miniszterelnöki kinevezésekor olyan cikkek is megjelentek a román és erdélyi magyar lapokban, melyek szerint „azért alakított arisztokraták nélküli dzsentrí-kormányt, hogy királlyá koronáztassa Horthyt”. MNL OL, K 428, f) sorozat, MTI Lapszemle, 1932. október 5.